

NIKU Arkeologiske utgravninger
Antropologiske undersøkelser rapport nr. 7 - 2006

Forvaltning av graver og skjeletter fra nyere tid

Rapport til Riksantikvaren

Berit J. Sellevold

RIKSANTIKVAREN		
Arkivkode:	351.4	
Krysshenv:	22.6.2006	
Saksnr.:	06/2670-1	
Avd.:	Subsh.:	Avskr.
U		

SLUTTRAPPORT

Forprosjektet ”Forvaltning av graver og skjeletter fra nyere tid”

Berit J. Sellevold, NIKU

INNHold:

Sammendrag	3
Kap. 1: Innledning	5
Maltakonvensjonen (Valletta-charteret)	5
Problemstillinger	6
Kap. 2: Status og oversikt over problemfeltet (Delmål 1)	7
Gravplasskategorier uten lovbeskyttelse	8
Funnkategorier med delvis lovbeskyttelse	9
Samiske lokaliteter	9
Det flerkulturelle samfunn	9
Skjelett- og gravfunn fra nyere tid: status	10
Innsamling og vurdering av informasjon	10
Oversikt over materialet	10
Kap. 3: Håndtering av skjelettfunn fra nyere tid (Delmål 2)	12
Historikk	12
Bevaringstilstand for gjenbegravde skjeletter	14
Modeller for regelverk	15
Norge og Norden	15
England	16
Menneskelige levninger fra kristne gravplasser	16
Kap. 4: Praktisk langsiktig håndtering (Delmål 3)	18
Sikring av kildeverdi	18
Etikk	19
Kap. 5: Viktige problemstillinger og videre aktivitet	21
Kap. 6: Konklusjon	22
Referanser	23
Liste over vedlegg	26
1: Oversikt over gravplass- og kirkegårdskategorier som mangler lovbeskyttelse (Inger Karlberg)	27
2: Liste over skjelettfunn fra nyere tid i norske museer og samlinger	28
3: Liste over automatisk fredete funn som ble fjernet fra den opprinnelige listen	43

Sammendrag

I 1992 ble *The European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* vedtatt av Europarådet. Denne konvensjonen er bedre kjent som The Valletta Charter, eller **Maltakonvensjonen**, Konvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarven. Kulturarven skal bevares som kilde til den europeiske kollektive hukommelse og som et utgangspunkt for historiske og vitenskapelige studier. I følge Maltakonvensjonen er alle spor etter menneskeheten uansett alder å ansees som elementer i den arkeologiske kulturarven. Blant disse er skjelett- og gravfunn. Maltakonvensjonen ble ratifisert av Norge i 1995 og trådte i kraft 20. mars 1996. Gjennom Maltakonvensjonen er Norge forpliktet overfor det internasjonale samfunnet til å sikre og forvalte kulturarven på en forsvarlig måte.

I all hovedsak legger bestemmelsene i kulturminneloven, plan- og bygningsloven og gravferdsloven det nødvendige lovmessige grunnlaget for å følge opp forpliktelsene som følger av Maltakonvensjonen. Kulturminneloven beskytter alle arkeologiske funn av graver og menneskelige levninger som er eldre enn Reformasjonen i 1536/37 og samiske funn som er eldre enn 100 år. Gravferdsloven beskytter graver og levninger som er yngre enn 40 år. Men en stor gruppe arkeologiske funn er uten formelt juridisk vern, nemlig ikke-samiske arkeologiske kulturminner fra tiden etter Reformasjonen (yngre enn 1536/37) og samiske graver og levninger som er yngre enn 100 år. I dag har ingen institusjoner i Norge ansvar for å ta imot og håndtere grav- og skjelettmateriale som ikke er beskyttet av kulturminneloven – museene velger selv om de kan og vil ta imot slikt materiale. Mangelen på lovbeskyttelse er blitt et problem for kulturminneforvaltningen og et etisk problem. Dette gripes det nå fatt i.

Vinteren 2005/6 er det gjennomført et forprosjektet i et samarbeid mellom NIKU og Riksantikvaren, "Forvaltning av graver og skjeletter fra nyere tid". Berit Sellevold, NIKU, er prosjektleder med en referansegruppe som har bestått av (i alfabetisk rekkefølge) Lars Erik Eibak Bru, Ingegerd Holand, May Britt Håbjørg, Inger Karlberg, Jens Rytter og Oddbjørn Sørmoen, alle fra Riksantikvaren, og Eli Ulriksen fra NIKU.

Forprosjektet skal berede grunnen for et prosjekt der hovedmålet vil være å styrke kunnskapsgrunnlaget for å utforme en strategi for forvaltning av alle arkeologiske kulturminner fra nyere tid, altså fra tiden etter Reformasjonen i 1536/37.

I forprosjektet er det formulert tre delmål, basert på det utvalgte kildematerialet:

- *Delmål 1: Å fremskaffe nødvendig kunnskap* som grunnlag for utforming av en strategi for forvaltning av ikke-samisk etterreformatorisk skjelettmateriale. Dette er bl.a. for å kunne prioritere hvordan man skal forholde seg til denne type kildemateriale.
- *Delmål 2: Å fremskaffe modeller* for håndtering av slikt materiale med paralleller i andre land. I dette inngår også å kartlegge de etiske retningslinjene som ligger til grunn for strategien som er valgt i andre land.
- *Delmål 3: Å vurdere praktisk langsiktig håndtering* for å sikre kildeverdien av materialet (bevaring in situ, bevaring i institusjon, gjenbegravning eller destruksjon). Temaet har bl.a. vært diskutert med kirkevergen i Trondheim i forbindelse med utgravningen for nytt Servicebygg ved Nidarosdomen. Dette delmålet er berørt i forprosjektet men ikke fullstendig dekket.

NIKU utarbeidet en liste over mulige funn av skjeletter fra nyere tid i norske museer og samlinger. Listen omfattet alle funn, inklusive samiske funn, med dateringsangivelsene ”nyere tid”, ”uviss / usikker datering” eller ”uten datering”. I samarbeid med Riksantikvarens distriktskontorer for middelalderarkeologi og rådgiver for samisk kulturminnevern Ingegerd Holand, Riksantikvaren, ble listen gjennomgått for å kvalitetssikre og supplere opplysningene. Kommentarene og de supplerende opplysningene ble deretter inkorporert i listen.

Mer enn 20 gravplasskategorier uten lovbeskyttelse er identifisert. Over 2000 funnenheter fra mer enn 200 slike lokaliteter befinner seg i museer og samlinger rundt om i landet. Gjennomgangen av funnene registrert med datering ’nyere tid’, ’uviss / usikker datering’ eller ’uten datering’ resulterte forøvrig i at en rekke funn ble identifisert som middelalderske, forhistoriske eller samiske og eldre enn 100 år og derfor automatisk fredet under kulturminneloven.

I tillegg til lister over funn med og uten juridisk vern omtaler rapporten modeller for forvaltning av grav- og skjelettfunn fra nyere tid i andre land, hovedsakelig Storbritannia og Sverige.

Kap. 1: Innledning

I dette forprosjektet settes det søkelys på funnkomplekset ”graver og skjeletter fra nyere tid”. Funnkomplekset er valgt som eksempel på ’ikke beskyttede arkeologiske funn fra etterreformatorisk tid’ fordi graver og skjeletter kan belyse både de forvaltningsmessige og de etiske problemene forbundet med mangel på juridisk vern.

Ved arkeologiske utgravninger blir sammenhengen mellom elementene i en funnsituasjon brutt opp. Med andre ord, arkeologien ødelegger sine kilder. For å bøte på dette så langt det lar seg gjøre innhenter arkeologen så mange opplysninger som mulig om den opprinnelige funnsituasjonen, og tar vare på og dokumenterer eventuelle gjenstander i funnkomplekset slik at situasjonen i felt i noen grad kan ”gjenskapes på skrivebordet”. I funnkontekster fra forhistorisk tid, også graver, finnes ofte gjenstander som kan bidra i tolkningen av en funnsituasjon. I graver fra middelalder og nyere tid, derimot, er det svært sjelden noen gjenstandsfunn (bortsett fra eventuelle spor etter kister og lignende). Som regel er kun de menneskelige levningene bevart i mer eller mindre god tilstand. Menneskelevningene er derfor ofte de eneste konkrete informasjonsbærende elementene i graver fra middelalder og nyere tid og er derfor en svært viktig kilde til kunnskap om fortidens samfunnsforhold, mennesker og deres liv og levekår.

Etter kulturminneloven er alle graver og menneskelige levninger fra før-reformatorisk tid automatisk fredet, likeledes samiske graver og menneskelige levninger eldre enn 100 år samt alle graver og menneskelige levninger på Svalbard. Funn av graver og skjeletter som er automatisk vernet gjennom kulturminneloven blir behandlet på lik linje med alle automatisk fredete arkeologiske funn. Dette betyr at de blir arkeologisk utgravd, dokumentert, undersøkt og analysert, og til sist magasinert i museumsmagasiner der de blir fagmessig kuratert i henhold til museale retningslinjer.

Når det gjelder graver fra vår egen tid er disse også vernet gjennom lovverket. Dagens kirkegårdsvedtekter (gravferdsloven) beskytter graver og menneskelige levninger i 20 år etter at familien og samfunnet har overgitt dem, og beskytter kirkegårder i 40 år etter at de er gått av bruk.

Bestemmelsene i kulturminneloven og gravferdsloven etterlater imidlertid et stort gravmateriale som ikke er omgitt av noe formelt vern. Dette gjelder i første rekke ikke-samiske graver og skjeletter fra perioden 1536/37 til ca. 1950 og samiske graver og skjeletter som er yngre enn 100 år men eldre enn 40 år.

Maltakonvensjonen (Valletta-charteret)

I 1992 ble *The European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* vedtatt av Europarådet. Denne konvensjonen er bedre kjent som Valletta-charteret, eller *Maltakonvensjonen*. I følge Maltakonvensjonen er alle spor etter menneskeheten, uansett alder, å ansees som elementer i den arkeologiske kulturarven. Heri inngår også graver og skjeletter. Kulturarven skal bevares som kilde for den europeiske kollektive hukommelse og som et utgangspunkt for historiske og vitenskapelige studier.

Maltakonvensjonen ble ratifisert av Norge i 1995 og trådte i kraft 20. mars 1996. Gjennom Maltakonvensjonen - Konvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarven – forpliktet Norge seg overfor det internasjonale samfunnet til å sikre og forvalte kulturarven på en forsvarlig måte. St.meld. nr. 16 legger opp til en politikk i samsvar med forpliktelsene som følger ratifiseringen.

Dette er også i samsvar med Riksantikvarens strategiske plan som slår fast at

- Riksantikvaren skal følge opp forpliktelser i tilknytning til relevante konvensjoner.
- Riksantikvaren skal fremme langsiktig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer.
- Riksantikvaren skal videreutvikle sin fredningspolitikk og bruken av kulturminneloven, bl.a. for å sikre bred representativitet.
- Riksantikvaren skal styrke sitt arbeid med de etterreformatoriske arkeologiske kulturminnene og effektivisere og kvalitetssikre sin virksomhet bl.a. gjennom solid dokumentasjon.

I all hovedsak legger bestemmelsene i kulturminneloven og plan- og bygningsloven det nødvendige lovmessige grunnlaget for å følge opp forpliktelsene som følger av Maltakonvensjonen. Imidlertid er det ikke noe formelt juridisk vern gjennom kulturminneloven for ikke-samiske arkeologiske kulturminner fra tiden etter Reformasjonen (yngre enn 1536/37) selv om det ikke er noen vesensforskjell på informasjons- og kildeverdien til kulturminner fra før- og etterreformatorisk tid.

Det er behov for å få styrket kunnskapsgrunnlaget om de ikke-samiske etterreformatoriske arkeologiske kulturminnene og få kartlagt bestanden av denne type kulturminner og hvordan de ivaretas. I denne rapporten ser vi nærmere på én spesiell kategori kulturminner, nemlig skjelettfunn fra etterreformatorisk tid. Skjelettmaterialet er velegnet som eksempel i denne sammenheng fordi vi til stadighet blir stilt overfor problemet med hvordan vi på en vitenskapelig og etisk forsvarlig måte skal forvalte dette kildematerialet uten å ha noen retningslinjer. Skjeletter er en av de funnkategoriene som forekommer hyppigst ved forvaltningsrelaterte inngrep, men forvaltningen av funnene baseres i dag på ad hoc løsninger i hvert enkelt tilfelle. Samtidig har samiske kulturminner, herunder skjelettmateriale, en lovbeskyttelse gjennom kulturminneloven når de er eldre enn 100 år, noe som nødvendigvis gjør etnisk identifisering av grav- og skjelettmateriale fra perioden 1536/37 til ca. 1950. Slik identifisering medfører forskjellsbehandling av funnene.

Problemstillinger

Den kristne gravskikken har i store trekk vært uforandret gjennom 2.000 år og i Norge gjennom 1.000 år. Ved utgravninger på kirkegårder som har vært i bruk fra middelalderen og frem til våre dager er det problematisk å skille mellom middelaldergraver som er automatisk fredet under kulturminneloven og graver fra tiden etter 1536/37 – nyere tid – som ikke er omfattet av kulturminnelovens vern. Det er også problematisk i de områder av landet der man har både en samisk og en ikke-samisk befolkning, å skille mellom kirkegårder og graver med ulik etnisk tilknytning og derfor ulik lovbeskyttelse. Dette er et forvaltningsmessig problem. Andre land, for eksempel Storbritannia, har fattet vedtak om at alle gravfunn fra kristne kontekster skal behandles likt uansett tidsperiode. Dette forenkler forvaltningen og er også i

henhold til Maltakonvensjonen. Mulighetene for, og konsekvensene av å adoptere en slik strategi her i landet kjennes ikke.

Det pågår i dag et arbeid med å identifisere samiske kirkegårder og kristne graver som er eldre enn 100 år (Svestad and Barlindhaug 2003). Dette arbeidet har allerede vist hvor problematisk det kan være å identifisere deler av kirkegårder eller enkeltgraver som er fredet på etnisk grunnlag, når andre deler av de samme kirkegårdene ikke er det. Det har ikke vært gjort tilsvarende arbeid på ikke-samiske kirkegårder. Det finnes i dag lite kunnskap om ikke-samisk grav- og skjelettmateriale fra nyere tid. Det finnes ingen omfattende oversikt over skjelettfunn fra nyere tid som måtte befinne seg i museer og samlinger, og det finnes ingen omfattende oversikt over kirkegårder som inneholder graver fra både middelalder og nyere tid. Det er heller ikke alltid klart hvorvidt deler av det eksisterende skjelettmaterialet i ulike samlinger skal defineres som samisk eller ikke-samisk. Det er ønskelig å kartlegge slik informasjon og bygge opp kunnskap om graver og skjelettfunn fra nyere tid som grunnlag for beslutninger ved fremtidige utgravninger av kirkegårder, og for forvaltningen av det frembrakte funnmaterialet.

Vinteren 2005/6 har det vært gjennomført et forprosjektet i et samarbeid mellom NIKU og Riksantikvaren som hadde som hovedmål å etablere hvordan skjelett- og gravmateriale fra nyere tid har vært behandlet og hvordan materialets tilstand er i dag.

I forprosjektet er det formulert tre delmål:

- *Delmål 1: Å fremskaffe nødvendig kunnskap* som grunnlag for utforming av en strategi for forvaltning av ikke-samisk etterreformatorisk skjelettmateriale. Dette er bl.a. for å kunne prioritere hvordan man skal forholde seg til denne type kildemateriale.
- *Delmål 2: Å fremskaffe modeller* for håndtering av slikt materiale med paralleller i andre land. I dette inngår også å kartlegge de etiske retningslinjene som ligger til grunn for strategien som er valgt i andre land.
- *Delmål 3: Å vurdere praktisk langsiktig håndtering* for å sikre kildeverdien av materialet (bevaring in situ, bevaring i institusjon, gjenbegravning eller destruksjon). Temaet har bl.a. vært diskutert med kirkevergen i Trondheim i forbindelse med utgravningen for nytt Servicebygg ved Nidarosdomen. Dette delmålet er berørt i forprosjektet men ikke fullstendig dekket.

Forprosjektet bereder grunnen for et prosjekt der hovedmålet vil være å styrke kunnskapsgrunnlaget for å utforme en strategi for forvaltningen av alle arkeologiske kulturminner fra nyere tid, dvs. fra tiden etter Reformasjonen i 1536/37.

Kap. 2: Status og oversikt over problemfeltet (Delmål 1)

Forprosjektets første delmål var å fremskaffe nødvendig kunnskap om kildekategorien "graver og skjeletter fra nyere tid" for å etablere hva som finnes og hvordan materialet er dokumentert. En fruktbar diskusjon i forprosjektets referansegruppe belyste den store variasjonsbredden i kildekategorien 'gravplasser uten beskyttelse av regel- eller lovverk'.

Gravplasskategorier uten lovbeskyttelse

Det finnes svært mange kategorier av *gravplasser som mangler regelverk og lovbeskyttelse*. I et møte i forprosjektets referansegruppe (01.12.2005) ble kjente og mulige funnkontekster for skjeletter og graver fra nyere tid diskutert. På bakgrunn av det som fremkom utarbeidet seniorkonsulent Inger Karlberg, Riksantikvaren, et skjema som gir en visuell oversikt over de mange kategorier graver (gravplasser) fra nyere tid som ikke er omfattet av juridisk vern, over relasjonene mellom kategoriene og forholdet til kulturminneloven og internasjonale konvensjoner, se **Vedlegg 1**. Skjemaet, som ikke anses som komplett, omfatter 20 forskjellige kategorier gravplasser, som følger:

1. Middelalderkirkegårder som fortsatt er i bruk
2. Kirkesteder nedlagt ved Reformasjonen
3. Kirkesteder nedlagt i nyere tid
4. Kirkesteder flyttet fra 1537 – 2000
5. Kirkegårder etablert 1650 – 1850
6. Hjelpekirkegårder (koppeepidemier osv)
7. Kolerakirkegårder
8. Kapeller og gravkryper
9. Graver utenfor kirkegårder
10. Fengsels- og festningsgraver
11. Samiske kirkegårder i bruk i dag
12. Kirkegårder i Finnmark og Nord-Troms som ikke kan identifiseres som samiske, fra pionértiden på 1600-tallet
13. Samiske kirkegårder eldre enn 40 år, men yngre enn 100 år (utenfor fredningen)
14. Gravplasser fra finneinnvandring på 1600-tallet
15. Romanifolkets gravplasser osv.
16. Andre trossamfunns gravplasser: Muslimsk, jødisk etc., - del av gravlund
17. Korsfareres gravplasser
18. Gravplasser i forbindelse med krigshandlinger på 1600-tallet
19. Gravplasser fra Den store nordiske krig (1700-tallet)
20. Nyere tids krigskirkegårder (1900-tallet)

Disse gravplasskategoriene er uten lovbeskyttelse. Så vidt vites finnes det ikke noen samlet skriftlig redegjørelse om de forskjellige kategoriene av gravplasser.

Noen graver / gravplasser er entydig identifisert som datert til nyere tid. Dette gjelder alle graver på kirkegårder som ble anlagt etter Reformasjonen. Dateringer av graver fra andre funnkontekster er mer kompliserte. Dette gjelder ikke minst graver fra nyere tid som er anlagt på middelalderkirkegårder som fortsatte å være i bruk etter Reformasjonen. Gravskikken endret seg ikke med Reformasjonen, og det kan være problematisk å avgjøre hvilke graver på en slik kirkegård som er eller ikke er automatisk fredet.

I 2002 ble det i et notat fra NIKU til Riksantikvaren påpekt at det ikke finnes noen fullstendig og pålitelig oversikt på landsbasis over sikre middelalderske kirkesteder (Brendalsmo 2005). Mange av våre kirker og kirkegårder som fremdeles er i bruk i dag ble bygget og var i bruk i middelalderen. Omkring 1300 kirker, kanskje flere, var i bruk på 1100-tallet da den katolske kirkes makt var på sitt høyeste. Mellom 750 og 800 av disse kirkene er fremdeles i bruk i dag. For mer enn halvparten av kirkene som er i bruk inneholder deler av kirkegården fredet

materiale og der kan det oppstå konflikt med gravferdsloven. I et nylig avsluttet prosjekt ble det foretatt en registrering av *middelalderske kirkegårder i tilknytning til dagens kirkesteder*. Dette resulterte i en Landsoversikt over middelalderkirkegårder i fortsatt bruk der det anslås at det finnes 574 slike lokaliteter (Brendalmo and Risan 2005), (Brendalmo 2005).

Det er forsøkt å finne løsninger for forvaltningen av slike kirkegårder som på samme tid vil beskytte fredet materiale og sikre fortsatte kirkelige handlinger. Riksantikvaren har igangsatt utredninger for å identifisere og avgrense fredete områder med middelaldergraver i første rekke på kirkegårder som fremdeles er i bruk eller innenfor 200 meters avstand fra nåværende kirkegård. I 2005 ble 37 kirkesteder i fylkene Akershus, Hedmark, Vestfold og Østfold registrert mht sikre middelalderske kirkegårder i tilknytning til dagens kirkesteder. Disse fire fylkene er nå ferdig registrert (Brendalmo and Risan 2005). I Finnmark og Troms er en del middelalderkirkegårder også utredet i forbindelse med registreringen av de samiske kirkegårdene (Svestad and Barlindhaug 2003). Eldre fotografier, kart og andre dokumenter i arkivene ble gjennomgått før registreringene. Arkeologene foretok ingen inngrep men brukte synlige landemerker i området rundt og inne på kirkegårdene for å avgrense de fredete områdene. Dette prosjektet fortsetter i årene fremover med arkeologer i felt.

En utredning om de mange 'ukjente' gravplassene er utenfor dette forprosjektets rammer. Dette er en stor oppgave som det burde gripes fatt i. Det kunne for eksempel være et tema for en hovedfags- eller mastergradsoppgave.¹

Funnkategorier med delvis lovbeskyttelse

Samiske lokaliteter

Blant kategoriene som krever særskilt oppmerksomhet er graver på samiske lokaliteter. I Finnmark og Nord-Troms er middelalderkirkegårder (eldre enn 1536/37) og samiske kirkegårder som er eldre enn 100 år automatisk fredet gjennom kulturminneloven. Men flere av de først etablerte kirkegårdene i kyststrøkene i Finnmark faller utenfor fredningsbestemmelsene. Disse kirkegårdene ble etablert på 1600-tallet, men de oppfyller ikke alltid kriteriene for å kalles samiske. Dermed har de ingen formell lovbeskyttelse til tross for at de er de første kristne kirkegårder i sine områder. Kulturminneloven regulerer håndteringen av middelalderkirkegårder og samiske kirkegårder som er eldre enn 100 år, og gravferdsloven regulerer håndteringen av alle funn yngre enn 40 år men det er behov for retningslinjer for behandlingen av graver og skjeletter som ikke kan plasseres i noen av disse kategoriene, inkludert samiske graver og skjeletter som er yngre enn 100 år men eldre enn 40 år.

Det flerkulturelle samfunn

Vi lever i *et flerkulturelt samfunn*. Spørsmålet om regelverk og lovbeskyttelse for gravplasser for forskjellige folkegrupper og religioner ble drøftet i møtet i forprosjektets referansegruppe 01.12.2005. Det finnes gravlunder med egne felt forbeholdt andre religioner (for eksempel Alfaset i Oslo). I Kautokeino er kirkegården planlagt utvidet i høst, bl.a. med et spesielt område for andre religioner. Dette er gjort etter henstilling fra kirkegårdskonsulentene, som har

¹ Blant annet har Karlberg opplyst at i Riksantikvarens arkiv finnes meldinger fra kirkeverger som svar på forespørsler om middelalderkirker. I disse meldingene finnes mange opplysninger også om nyere tids forhold.

gitt beskjed om at alle kommuner også må ha en gravplass uten kristne symboler. Bakgrunnen er bl.a. at innbyggere med pakistansk bakgrunn som har fått fotfeste her i landet, har begynt å gravlegge sine døde i Norge. Det vokser frem et behov for regelverk og lovbeskyttelse også for disse gruppenes gravplasser.

Skjelett- og gravfunn fra nyere tid: status

Innsamling og vurdering av informasjon

Det første delmålet i forprosjektet dreide seg om å samle inn opplysninger om og vurdere hva som finnes av skjeletter og graver fra nyere tid i museumsmagasiner og samlinger. På bakgrunn av oppteget hos NIKU og en 'midlertidig katalog' som også omfattet funn fra nyere tid og funn med usikker datering i De Schreinerske Samlinger ved Institutt for medisinske basalfag, UiO, utarbeidet NIKU en liste over mulige funn av skjeletter fra nyere tid i norske museer og samlinger. Listen omfattet alle funn, inklusive samiske funn, med dateringsangivelsene "nyere tid", "uviss / usikker datering" eller "uten datering". I samarbeid med Riksantikvarens distriktskontorer for middelalderarkeologi og rådgiver for samisk kulturminnevern Ingegerd Holand, Riksantikvaren, ble listen gjennomgått for å kvalitetssikre og supplere opplysningene. Kommentarene og de supplerende opplysningene ble deretter inkorporert i listen. Av praktiske hensyn dreier opplysningene i denne rapportens liste seg om skjelettfunn siden gravene ikke lenger eksisterer som konkrete enheter og siden det nesten ikke finnes gjenstander fra nyere tids graver.

Den korrigererte listen over skjelettfunn fra nyere tid er vedlagt denne rapporten som **Vedlegg 2**. I forbindelse med gjennomgangen av opplysningene ble en rekke funn som var angitt med datering til nyere tid eller uten datering identifisert som middelalderske, forhistoriske eller samiske eldre enn 100 år. Disse funnene er automatisk fredet under kulturminneloven men de har ikke hittil vært erkjent. En liste over de automatisk fredete funnene som ble identifisert ved gjennomgangen av den opprinnelige listen er vedlagt denne rapporten som **Vedlegg 3**.

Oversikt over materialet

Tabell 1 nedenfor gir en fylkesvis oversikt over skjelettfunn fra nyere tid og funn som er identifisert som automatisk fredet. Listen angir minste antall funnsteder i hvert fylke samt minste antall individer. Den er et sammendrag av listen i Vedlegg 2.

Tabell 1: Fylkesvis oversikt over skjelettfunn fra nyere tid i norske museer og samlinger

Fylke	Ikke fredete funn fra nyere tid		Automatisk fredete funn inkl. samiske funn og funn fra Svalbard og Jan Mayen	
	Minste antall funnsteder	Minste antall individer	Minste antall funnsteder	Minste antall individer
Østfold	10	170		
Akershus	4	4		
Oslo	7	172	4	14+
Hedmark	7	16	3	13+
Oppland	15	94	2	2+
Buskerud	10	70		
Vestfold	3	4		
Telemark	6	58	2	5+
Aust-Agder	3	3		
Vest-Agder	4	5		
Rogaland	9	106		
Hordaland	6	20		
Sogn og Fjordane	6	251	1	11+
Møre og Romsdal	4	45	2	2+
Sør-Trøndelag	11	300+	16	130++
Nord-Trøndelag	10	50+	6	5+
Nordland	24	100+	8	14+
Troms	13	18	4	5+
Finnmark	11	460+	8	45++
Svalbard			2	13+
Jan Mayen			1	3
Totalt	163+	1946++	59+	262++

Tabellen viser at det i norske museer og samlinger finnes levninger av minst 2000 individer fra nesten 200 funnkontekster som er datert til nyere tid og som ikke har noe lovmessig vern. Blant funnene som man tidligere har trodd var fra nyere tid, eller som man ikke har hatt noen datering på, er det dessuten identifisert funnheter med levninger av over 260 individer fra minst 59 funnkontekster som er fra forhistorisk tid eller middelalder eller fra samiske kontekster eldre enn 100 år og som derfor er automatisk fredet.

Kommentarer til tabellen

”Funnsted” er et unøyaktig begrep. ’Vestfrontplassen’ ved Stavanger domkirke kan for eksempel betraktes som ett funnsted og ’inne i domkirken’ som ett funnsted, eller man kan velge å slå disse sammen under betegnelsen ’Stavanger domkirke’ og kalle dette for ett funnsted. Et annet eksempel er Nidarosdomen der det er funnet skjeletter både inne i kirken, under Vestfrontplassen og ute på kirkegården under det nye Servicebygget. Det kan diskuteres hvorvidt dette dreier seg om tre funnsteder eller ett funnsted. I Tabell 1 har vi valgt å føre opp det minste antallet funnsteder slik at alt fra for eksempel Nidarosdomen er registrert som ett funnsted.

”Antall individer” er også et høyst unøyaktig begrep. Arkivopplysningene fra museer og samlinger gir ytterst sjelden noen detaljert oversikt over antall individer i et gitt funnkompleks. Funnkompleksene omfatter med sikkerhet flere individer enn det har vært mulig å estimere ut fra tilgjengelige opplysninger. Dette gjelder ikke minst for materiale som er utgravd gjennom de siste årtiene da også omrotete ben fra ødelagte graver er blitt magasinert men sjelden er blitt katalogisert. For å finne ut av antall individer er det nødvendig å foreta osteologiske undersøkelser av skjelettmaterialene.

Kap. 3: Håndtering av skjelettfunn fra nyere tid (Delmål 2)

Historikk

Håndteringen av grav- og skjelettfunn som ikke er automatisk fredet har variert gjennom årene. Det finnes tallrike eksempler på varierende praksis.

- Funn fra nyere tid kan ha blitt gjenbegravd uten dokumentasjon med det samme de ble funnet – et eksempel finnes fra Sola gamle kirke der skjelettfunn både fra middelalder og nyere tid ble redeponert på kirkegården i 1890-årene (Barth 1896), (Hommedal and Sellevold 1999). Dette var en ikke uvanlig praksis frem til 1960-70-årene. Men selv i nær fortid er funn fra Nidarosdomens kirkegård blitt redeponert (gjenbegravd) uten undersøkelse eller dokumentasjon etter å ha vært tatt opp i forbindelse med grøftegraving på kirkegården (Ian Reed, NIKU, pers. medd.).
- Funn fra nyere tid kan ha blitt tatt opp og undersøkt og dokumentert for deretter å bli gjenbegravd, eller eventuelt satt ned i en kasse under kirkegulvet – eksempler finnes fra Mære kirke der noen graver fra 1600- og 1700-tallet ble gjenbegravd eller simpelthen ikke åpnet (Lidén 1969), likeledes fra Nidarosdomen (Sellevold 1996);
- Funn fra nyere tid kan ha blitt behandlet som om de var automatisk fredet selv om de var dokumentert å være datert til etterreformatork tid – eksempler er funnene fra Heddal prestegård og Viggja kirke (Sellevold and Stub 1989; Brendalmo et al. 1990), (Sellevold 1995).
- Funn fra nyere tid på en middelalderkirkegård som fortsatte å være i bruk etter Reformasjonen kan ha blitt behandlet sammen med middelalderfunn som om de to kategoriene utgjorde én enhet. Et eksempel er fra Sola gamle kirke der skjelettfunnene i 1990-årene ble behandlet helt annerledes enn 100 år tidligere (Hommedal and Sellevold 1994; Hommedal and Sellevold 1999). Alle graver og skjeletter ble utgravd, dokumentert, undersøkt, analysert, registrert og magasinert i henhold til vanlig fremgangsmåte for automatisk fredete funn.

I 1990 ble det publisert en artikkel som redegjorde for graver fra historisk tid i Norge i et forvaltningsmessig og vitenskapelig perspektiv (Næss and Sellevold 1990). ”Historisk tid” ble definert som perioden fra ca. 1030 e.Kr. til ca. 1900, inkludert deler av ”samisk jernalder”, med flytende grenser oppad og nedad. Med andre ord, forfatterne slo sammen funn fra middelalder og nyere tid, og betraktet grav- og skjelettmaterialene fra perioden som en enhet for å fremheve kontrasten mellom behandlingen av ”historiske” og forhistoriske graver. Den forhistoriske graven er blitt klassifisert, beskrevet og tolket, uansett hvor den har forekommet i landet, uansett utseende og behandlingen av liket, og det er vokst frem et helt begrepsapparat rundt den. Litteraturen om ”den forhistoriske graven” er overveldende. Graver fra ”historisk tid”, derimot, har nesten alltid fremkommet som et ”biprodukt” ved undersøkelser hvor andre funn (for eksempel bygningsrester) har stått sentralt. Innsamlingen har foregått tilfeldig. Man

har aldri begynt på en systematisk registrering av dem, og opplysningene om det enkelte funn har vært sparsomme og lite systematiske. Selv ikke de automatisk fredete middelalderfunnene har vært gjenstand for samme behandling som graver og skjeletter fra forhistorisk tid.

Samisk skjelettmateriale fikk først sin lovbeskyttelse gjennom kulturminneloven av 1978. Skjelettmateriale som ble funnet og / eller utgravd før 1978 var gjenstand for svært ulik behandling, inkl. den antropologiske som er beskrevet nedenfor, og som i dag klassifiseres som ren gravplyndring.

Næss og Sellevold deler 1900-tallet inn i tre perioder med hensyn til behandlingen av graver og skjeletter fra middelalder og nyere tid, inkl. de samiske:

”Den antropologiske perioden”, 1912 – 1945

Professor i anatomi Kristian Emil Schreiner arbeidet aktivt med skjelettmateriale fra historisk tid. Han foretok selv innsamlinger og lot hente, eller ba om å få tilsendt skjelettmateriale. For en stor del gjaldt dette materiale fra kirkegårder som den gang ikke var automatisk fredet (for eksempel fra Sogndal, Kautokeino, Karasjok). Fra denne innsamlingsperioden finnes det så godt som ingen arkeologiske primærdata. Til gjengjeld finnes det flere antropologiske rapporter og samleverk som beskriver hodeskaller både fra middelalder og nyere tid.

”Den antikvariske periode”, 1945 – 1980

Fra slutten av 1950-tallet begynte ”byen” å stå frem som en egen fornminnekategori, og utover i 1970-årene ble det opprettet arkeologiske bykontorer hos Riksantikvaren. I 1979 ble det bestemt at museene skulle ha forvaltningsansvaret for automatisk fredete graver, hva enten de var fra historisk tid eller ikke, mens Riksantikvaren beholdt ansvaret for ”faste fornminner fra middelalder for så vidt gjelder kirker, klostre og andre kirkelige anlegg - - - samt for fornminner etter paragraf 5”. For gravene betød dette at Riksantikvaren i praksis også beholdt myndighetsansvaret for de fleste ”historiske” gravene, inklusive de som var automatisk fredet, til tross for at forskriftene sier noe annet. Dette er fordi graver inngår som en del av fornminnet i alle fornminnekategorier som Riksantikvaren fortsatt var rette myndighet for. I denne perioden var det hovedsakelig de antikvariske myndigheter som sto for innsamlingen av skjeletter fra historisk tid, og i første rekke Riksantikvaren. Skjelettene fremkom for størstedelens vedkommende i forbindelse med restaurering og sikring av stående bygninger, ruinpleie og omdisponering av byarealer.

”Den arkeologiske periode?”, 1980 – i dag

I denne perioden har det foregått større undersøkelser i byer og på landsbygden, ikke minst gjennom sikringsprogrammer for stavkirkene og byundersøkelser i Trondheim og Tønsberg. Det har fremkommet et til dels stort antall graver, både fra middelalder og fra nyere tid. Behandlingen av dette materialet har variert, fra å være blitt nedgravd uten dokumentasjon eller undersøkelse til å bli behandlet på samme måte som forhistoriske, automatisk fredete graver.

Grovt anslått finnes det mellom 5000 og 6000 skjeletter fra ”historiske graver” i norske samlinger. Men interessen for dette materialet har vært forsvinnende liten, både i antikvariske, arkeologiske og antropologiske kretser. I forbindelse med et NAVF-prosjekt, *Jernalderens mennesker i Norge*, ble det utarbeidet en bibliografi over norske fysisk-antropologiske publikasjoner, i alt mellom 250 og 300 titler. Blant alle titlene er det bare ca. 40 som på en

eller annen måte berører skjelettfunn fra middelalder og etterreformatorisk tid. Blant disse 40 viser det seg at minst 22 av artiklene anvender skjelettmaterialet i kliniske studier av anatomiske forhold eller odontologiske problemstillinger. Ca. ti publikasjoner tar for seg mer eller mindre samlede middelalderfunn. Ofte er materiale fra middelalder og nyere tid behandlet som en enhet. Et eksempel på dette er Kristian Emil Schreiners store verk *Crania Norvegica*, Bind I, fra 1939. Dette verket omhandler middelaldersk og etterreformatorisk materiale under ett, dog bare kranier, ikke hele skjeletter (Næss and Sellevold 1990).

I 1999 – 2000 ble det i forbindelse med et doktorgradsprosjekt utarbeidet en oversikt over det eksisterende skjelettmaterialet fra middelalderen i norske museer og samlinger. Det fremkom at i De Schreinerske Samlinger ved UiO finnes det levninger av minst 700 individer som stammer fra funnkontekster som inneholder skjeletter og graver fra tiden både før og etter Reformasjonen hvor det ikke er mulig å skille mellom funnene fra disse to periodene (Sellevold 2001). I forbindelse med herværende forprosjekt er det fremkommet at det i tillegg foreligger skjelettfunn fra *minst 130 dokumenterte* etterreformatoriske funnkontekster i De Schreinerske Samlinger. Med andre ord: i De Schreinerske Samlinger finnes det en betydelig samling skjeletter fra etterreformatorisk tid. Godt over 1.000 individer må være representert blant levningene, men det nøyaktige antall er ikke kjent.

I de senere år har det vært en tendens til at grav- og skjelettfunn fra nyere tid er blitt gjenstand for samme behandling som automatisk fredete funn, dvs. at de er blitt arkeologisk utgravd, undersøkt og dokumentert, og deretter blitt gjenstand for antropologiske analyser for til sist å bli innlemmet i museumsmagasiner på linje med automatisk fredete funn. Som eksempler kan nevnes funnene fra Christiania Tugthus (Sellevold 1990), fra Heddal prestegård (Brendalmo et al. 1990; Sellevold 1990), og fra Viggja (Sellevold 1995). Disse funnkompleksene stammet i sin helhet fra nyere tid men ble behandlet som om de var automatisk fredet.

Bevaringstilstand for gjenbegravde skjeletter

Når skjelettfunn blir innlemmet i museumssamlinger sikres kildeverdien i materialet. Dette er ikke tilfellet når skjelettfunn blir gjenbegravd. Det finnes mange eksempler på hvordan redeponering i jorden, eller andre former for gjenbegravelse, bidrar til nedbrytning av materialet og tap av potensiell informasjon. Ved utgravninger i klosterkirken på Selja på begynnelsen av 1990-tallet ble et lite område i det nordvestre hjørnet av kirkeskipet undersøkt med henblikk på vurdering av bevaringstilstanden for skjelettelementer som man visste var blitt redeponert der da Cato Enger holdt på med ruinrestaurering på 1930-tallet. Skjelettdelene ble gjenfunnet. De var i meget dårlig tilstand, og var svært nedbrutt. Dette var i tydelig motsetning til skjeletter fra gravene midt i skipet som hadde ligget uforstyrret siden gravleggelsene i middelalderen. Bevaringstilstanden for disse skjelettene var meget god (Sellevold 1997).

Blant andre eksempler på effekten av gjenbegravelse av skjeletter er funnene fra det svenske 1600-talls krigsskipet *Vasa*. Skjelettene ble undersøkt summarisk da de ble tatt opp i 1963, og ble umiddelbart gjenbegravd på forvaltningens beordring. Skjelettundersøkelsene ble ikke publisert (During 1997). Men i forbindelse med åpningen av det nye Vasa-museet i Stockholm i 1989 ble det bestemt at skjelettene skulle gjennomgå en ny, utvidet undersøkelse. Graven ble derfor åpnet. Levningene var blitt deponert i forseglede plastsekker og lagt ned i én stor og fire små betongkister som var blitt gravd ned to meter under bakken. Men det hadde sivet vann inn i kistene og mye av levningene var i svært dårlig forfatning pga

muggdannelser. Ved gjenbegravelsen hadde det også skjedd sammenblanding av benelementer slik at identifisering av enkeltindivider ikke lot seg gjøre i alle tilfeller. Det ble også funnet flere benelementer som ikke var blitt registrert ved den første undersøkelsen. "The poor state of preservation suggests that this kind of reburial treatment of important human remains is not to be recommended" (During 1997), p. 139.

Modeller for regelverk

Yngre historisk materiale er ikke beskyttet i Norge selv om vi i 1992 ratifiserte Maltakonvensjonen. Hvis slikt materiale blir avdekket gjennom moderne gravevirksomhet i Norge *kan* arkeologiske undersøkelser iverksettes for å dokumentere og behandle materialet musealt. Hvis arbeidet ikke kan stoppes av myndighetene og materialet ikke kan ivaretas kan myndighetene beskytte gravplassen fra videre ødeleggelse ved å anvende kulturminneloven. Etterreformatoriske graver og skjeletter er imidlertid vanligvis ikke underlagt krav om nasjonal undersøkelse før byggevirksomhet kan gjennomføres. *Registrering, utgraving og undersøkelse av slike funn avhenger av grunneieres og byggefirmaers velvilje.*

Det er et uttalt behov for utforming av et regelverk som kan gi retningslinjer for håndtering av grav- og skjelettfunn fra nyere tid. Behovet har vært hyppig demonstrert opp gjennom årene, nå sist da det ble funnet skjeletter i Langesund fra en formodet etterreformatorisk kirkegård (Sellevold 2005).

Norge og Norden

For å utforme et regelverk må man først erkjenne hvilke funn og funnkontekster som skal omfattes, og deretter formulere retningslinjer for håndtering av materialet, både for funn som allerede finnes i museer og samlinger, og når det blir oppdaget nye funnkomplekser. Modeller for regelverk finnes, både i Norge og i andre land. I Norge er det utformet retningslinjer for håndtering og forvaltning av samiske skjelettfunn (Lønning et al. 1998; Holand et al. 2000). Disse vil være en relevant modell ved utforming av retningslinjer for håndtering av nyere tids skjelettfunn generelt sett. I Sverige, Danmark og Finland er graver og skjeletter eldre enn 100 år juridisk vernet gjennom landenes kulturminnelover (museumslover),² men det er ikke utformet konkrete regelverk vedrørende skjelettfunn bortsett fra når det gjelder etikk (se nedenfor). I Sverige har imidlertid Stockholms Stadsmuseum utformet et eget regelverk for håndtering av skjelettfunn som også vil være en nyttig referanse (Svedberg 2006).

Fra flere andre land finnes det publikasjoner som omhandler undersøkelser på etterreformatorisk materiale. Det er mulig at en systematisk gransking av slike publikasjoner vil være til hjelp i utforming av norske retningslinjer for håndtering og forvaltning av materialet. For eksempel behandles skjeletter og graver fra nyere tid i Holland på linje med funn fra eldre tider som er beskyttet gjennom lovverk. Dette fremgår av en vitenskapelig publikasjon som omhandler et skjelettmateriale bestående av 316 skjeletter fra Sint Janskerkhof i s'Hertogenbosch der åtte graver var datert til senmiddelalder mens resten stammet fra perioden 1830 – 1858. Alle graver ble behandlet på samme måte både mht utgraving, dokumentasjon, undersøkelser, analyser og magasinering (Maat et al. 2002).

² Finland: 295./1963 Lag om fornminnen. Sverige: Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. Danmark: Museumslov, LOV nr 473 af 07/06/2001.

Rapporten om skjelettundersøkelsene sier ikke spesifikt hvem som betalte for prosjektet, men det rettes takk til "The Municipality of the city of s'Hertogenbosch".

England

De mest omfattende og grundige regelverkene for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn stammer fra England. Det foreligger tre viktige dokumenter som er relevante som grunnlag i et videre arbeid med utforming av norske retningslinjer:

- "Care of Historic Human Remains. A Consultation on the Report of the Working Group on Human Remains" (2004),
<http://www.culture.gov.uk/NR/rdonlyres/0E977E00-9465-4A42-9C1D-4D860A6E9339/0/HistoricHuman.pdf>
- "Guidance for best practice for treatment of human remains excavated from Christian burial grounds in England" (2005),
<http://www.cofe.anglican.org/about/cathandchurchbuild/cathandchurchbuild/humanremainsguidance.pdf>
- "Guidance for the Care of Human Remains in Museums" (2005),
<http://www.culture.gov.uk/NR/rdonlyres/0017476B-3B86-46F3-BAB3-11E5A5F7F0A1/0/GuidanceHumanRemains11Oct.pdf>

Church of England og English Heritage (CofE / EH) står som ansvarlige for dokumentet vedrørende levninger fra kristne kontekster mens The Department of Culture, Media and Sport (DCMS) står som ansvarlig for de to andre dokumentene. Hovedpunktene i dokumentet vedrørende kristne graver gjengis her, mens de to andre dokumentene omtales senere (se nedenfor og i Kap. 4 og 5).

Menneskelige levninger fra kristne gravplasser (CofE / EH)

I 2001 nedsatte the Department of Culture, Media and Sport (DCMS) en arbeidsgruppe, *The Human Remains Working Group*, for å utarbeide retningslinjer for etisk behandling av en spesiell funngruppe, nemlig kristne graver (*burials*, begravelser) fra 7de til 19de århundre som kunne omfattes av et forholdsvis spesifikt regelverk innenfor en enhetlig teologisk ramme. Arbeidsgruppen tok for seg lovgivning, teologi, etikk og vitenskapelige / tekniske forhold. Gruppens arbeid resulterte i et dokument som gir omfattende retningslinjer for håndteringen av menneskelige levninger, tilhørende gjenstander og gravminner gjennom alle faser av et arkeologisk prosjekt, *Guidance for best practice for treatment of human remains excavated from Christian burial grounds in England* (2005),

I dokumentet anbefales det at (alle) kirkegårder som er eldre enn 100 år bør utgraves arkeologisk, at skjelettmaterialer bør undersøkes, og at kostnadene bør belastes utbygger, hva enten skjelettmaterialer gjenbegraves eller deponeres. Bare materiale som ansees å ha lite forskningspotensial anbefales gjenbegravd – for det øvrige materialet anbefales deponering i en passende institusjon. Dokumentet omfatter også retningslinjer for hvordan levningene skal behandles og forvaltes etter at det arkeologiske prosjektet er avsluttet, inkludert spørsmålet om hvorvidt levningene skal være tilgjengelige gjennom lengre tid med henblikk på vitenskapelige studier eller om de skal gjenbegraves etter at feltarbeidets analyser er avsluttet. Rapporten henvender seg til arkeologer, forvaltningen, museer og kirkelige organisasjoner.

Rapporten er organisert omkring tre generelle temaer når det gjelder gravarkeologi (*burial archaeology*), nemlig lovverk (L), etisk håndtering av menneskelige levninger (E), og

vitenskapelige interesser (S – *science*), og tre spesifikke temaer, nemlig forstyrrelse av menneskelige levninger, arkeologisk feltarbeid og langtidsoppbevaring av menneskelige levninger fra arkeologiske utgravninger. Rapporten gir eksempler vedrørende hvert av de generelle temaene Lovverk, Etikk og Vitenskap og inneholder en lang rekke vedlegg som omhandler de spesifikke temaene.

Rapporten legger følgende prinsipielle forutsetninger til grunn:

- menneskelige levninger må alltid behandles med verdighet og respekt;
- graver må ikke forstyrres uten god grunn. Man erkjente imidlertid den moderne verdens behov for å forstyrre graver i forbindelse med bygge- og utviklingsprosjekter;
- menneskelige levninger og de arkeologiske vitnesbyrdene om begravelsesritualer er viktige kilder til vitenskapelige informasjon;
- gjenlevende families følelser og synspunkter skal vektlegges når disse er kjent;
- beslutninger skal fattes med utgangspunkt i allmenne interesser og på etterrettelig vis.

Dokumentet inneholder spesifikke anbefalinger angående syv punkter:

1: Fortsatt gravleggingsvirksomhet

Nye begravelser i områder på kirkegårder og gravplasser som kan tenkes å ha arkeologisk betydning bør unngås med mindre det først foretas arkeologiske utgravninger. Rutinemessig arkeologisk overvåking på kirkegårder og gravplasser anbefales ikke.

2: Omdisponering av kirkegårdsområder / gravplassområder

Hvis gravplasser som kan inneholde graver eldre enn 100 år må forstyrres skal området først undersøkes arkeologisk. Enhver gravevirksomhet bør overvåkes og eventuelt foretas av arkeologer. Tiltakshaver, hva enten det er en kirkelig eller sekulær organisasjon, bør dekke omkostningene, inklusive analysene av de utgravde levningene samt eventuell gjenbegravelse eller deponering i en relevant institusjon.

3: Forskningsgravninger

Forskningsgravning på ikke utsatte gravplasser bør aksepteres kun hvis gravene er eldre enn 100 år, og hvis det foreslåtte arbeidet kan aksepteres av nålevende nære slektninger av de gravlagte, hvis disse er kjent. Forskningsgravninger bør foregå innenfor etablerte forskningsrammeverk. Spesifikke forskningsmål må defineres og begrunnes. Prosjektbudsjettet må omfatte ikke bare utgravningskostnadene men også kostnadene for arbeidet med analysene av alt utgravd materiale samt gjenbegravelse eller deponering i relevant institusjon.

4: Utgravninger, analyser og publiseringsvirksomhet

Arkeologiske utgravninger, undersøkelser og publisering må følge retningslinjene i dette dokumentet. Hvis bare deler av et skjelett finnes i utgravningsområdet skal man normalt ikke grave ut de delene som ikke er i det definerte området. Hvis begravelsen imidlertid bedømmes å være osteologisk eller arkeologisk viktig kan grøften utvides slik at hele skjelettet kan graves ut forutsatt at dette ikke vil resultere i forstyrrelser av andre begravelser. Hvis det ikke anses nødvendig å grave ut og ta opp en begravelse så bør de avdekkete levningene gjenbegraves i grøften. Destruktive analyser av menneskelige levninger er akseptable når forskningsmålet er definert og tilfredsstillende begrunnet, og hvis det er gitt tillatelse av nålevende, nær familie av

den gravlagte, hvis kjent. Ved registreringsgravninger bør utgravning av menneskelige levninger begrenses til det som er nødvendig for en fyllestgjørende registrering.

5: *Gjenbegravelse og deponering*

Utgravde menneskelige levninger skal gjenbegraves hvis nålevende, nær familie er kjent, og hvis de krever dette. Utgravde menneskelige levninger som etter grundig evaluering anses å ha begrenset fremtidig forskningspotensial skal undersøkes og deretter gjenbegraves. Gjenbegravning skal vanligvis skje ved jordfeste heller enn ved kremasjon. Hvis utgravde menneskelige levninger er mer enn 100 år gamle og har vesentlig fremtidig forskningspotensial bør deponering i relevant institusjon ordnes. Kirker som er gått av bruk eller gravkamre ute av bruk vil være akseptable kompromisser mellom ønsket om deponering i et vigslet hus og ønsket om fortsatt forskningstilgjengelighet. Det bør nedsettes en arbeidsgruppe for å arbeide videre med dette spørsmålet med spesielt fokus på finansiering og etablering av akseptable arbeidsrutiner.

6: *Rådgivende komité*

English Heritage og Church of England bør i fellesskap oppnevne en permanent komité som kan fungere som et nasjonalt rådgivingsorgan i saker som dreier seg om menneskelige levninger fra kristne gravplasser i England. - - - Komitéen vil være et komplement til andre arbeidsgrupper vedrørende menneskelige levninger, for eksempel de som arbeider med menneskelige levninger i museer og samlinger for The Department of Culture, Media and Sport (DCMS) og som har fremlagt rapporten "*Care of Historic Human remains. A Consultation on the Report of the Working Group on Human Remains*". I denne anbefales forandringer i lovverket med henblikk på tilbakeføring av menneskelige levninger fra andre land som befinner seg i britiske museer og samlinger (en problemstilling som kan bli aktuell i Norge også, men som ikke tas opp i denne sammenheng) samt utforming av et "godkjenningssystem" (*licensing system*) for institusjoner som har menneskelig levninger i sine samlinger. Et slikt "godkjenningssystem" tenkes å skulle omfatte kuratering av alle menneskelige levninger fra arkeologiske utgravninger i Storbritannia.

7: *Ringvirkninger for andre kategorier arkeologiske funn av menneskelig levninger (altså utover kristne graver fra 7. til 19. århundre)*

Arbeidsgruppen erkjenner at mange av sakene som dreier seg om *kristne* graver også gjelder andre begravelser i England, altså fra *ikke-kristne* kontekster. Man håper å stimulere til debatt som vil føre til utforming av regelverk for håndtering av menneskelige levninger fra mange forskjellige kontekster.

Kap. 4: Praktisk langsiktig håndtering (Delmål 3)

Sikring av kildeverdi

Skjelettmateriale fra kristne kirkegårder er et spesielt verdifullt kildemateriale til kunnskap om sosiale forhold og mennesker fra alle samfunnslag i nær fortid. I materialet er hele befolkningen representert, og ikke bare utvalgte deler av den slik tilfellet er når det gjelder forhistoriske graver og skjeletter. Generelt sett har bare store, synlige og rikt utstyrte gravanlegg fra forhistorisk tid vært arkeologisk undersøkt. Slike gravmonumenter var med

stor sannsynlighet anlagt for samfunnets overklasse. Levningene i disse rike gravene representerer bare et lite utsnitt av befolkningen, nemlig den privilegerte eliten. Med kristendommens innføring og påbud om begravelse av alle kristne på kirkegården, samles individer fra alle samfunnslag på ett sted. Kirkegårdsmateriale gir derfor kunnskap om hele befolkningen, både om menneskenes levekår og helse og om demografiske og kulturhistoriske forhold knyttet til ulike befolkningslag. Når det gjelder byer kan materialet også være en viktig kilde til forståelse av byens utvikling generelt (bruk og endret bruk av kirkegårder, hvem som gravlegges, hvor de gravlegges, og når).

Et viktig spørsmål dreier seg om å sikre kildeverdien i materialet, ikke minst i det hittil lite påaktede etterreformatorisk materialet. Sikring av kildeverdien må ses i forhold til bevaring av materialet *in situ*, oppbevaring i institusjon, gjenbegravning eller destruksjon. Hva vinner vi eller taper vi hvis vi velger den ene eller andre "bevaringsmåten"? Kildeverdien i skjelett- og gravfunn fra nyere tid og sikringen av den bør utredes i større detalj i hovedprosjektet.

Et verdifullt grunnlag og en god modell for utforming av et regelverk med hensyn til praktisk langsiktig håndtering av menneskelige levninger fra arkeologiske utgravninger, både fra forhistorisk og nyere tid, og ikke minst det samiske materialet finnes i dokumentet "*Guidance for the Care of Human Remains in Museums*". Dokumentet omhandler delvis de samme punktene som regelverket for de samiske skjelettfunnene i De Schreinerske Samlinger (Lønning et al. 1998; Holand et al. 2000), men er ennå mer utdypende og konkret. Guidance-dokumentet gir spesielt retningslinjer vedrørende:

- Akkvisisjon av materiale
- Utlån
- De-aksisjon
- Krav om utlevering
- Oppbevaring, konservering og samlingsforvaltning
- Utstillinger
- Tilgjengelighet og bruk i undervisning
- Forskning

I et hovedprosjekt vil dette Guidance-dokumentet være et svært viktig grunnlag for utforming av norske retningslinjer for håndtering og forvaltning.

Etikk

Vi forvalter kulturminnene for våre etterkommere. Så lenge det ikke finnes regler for denne forvaltningen, forskusler vi kunnskapsgrunnlaget for fremtidige generasjoner. Spørsmål om etikk i forhold til bevisst ødeleggelse av kulturminner er også et viktig tema, ikke minst når det dreier seg om gravmateriale slik også den engelske rapporten om kristne graver tydelig tilkjenner. Et eksempel på dette er den bevisste ødeleggelsen av kulturminner gjennom tømming av gravkapeller for å frigi disse til andre formål en begravelse.

Graver og menneskelige levninger fra arkeologiske undersøkelser er et unikt kulturhistorisk kildemateriale. Analyser av materialet danner grunnlag for rekonstruksjoner av og forståelse for fortidige mennesker og samfunn, levesett og levekår. Det vekker imidlertid sterke følelser når gravfreden forstyrres, spesielt når det dreier seg om inngrep i kirkegårder. Behandling av skjelettmateriale krever en etisk tilnærming i dag. Dette gjelder for skjeletter og graver fra alle

tider og kontekster. Spørsmålet har vært diskutert og retningslinjer er vedtatt for forvaltningen av det samiske skjelettmaterialet (Lønning et al. 1998), (Holand et al. 2000), men lignende retningslinjer finnes ikke for ikke-samisk skjelettmateriale.

Etiske problemer dreier seg for det første om selve de menneskelige levningene. Man bør strebe etter å vise respekt for menneskelige levninger både ved arkeologiske utgravninger og i museumsarbeid. I tillegg til Maltakonvensjonen har Norge også sluttet seg til ICOMs *Code of Ethics*, som ble utformet av ICOM-CC, *The International Committee of Museums – Committee for Conservation*, i 1986.

ICOMs *Code of Ethics* dreier seg om behandling av menneskelige levninger og kultobjekter i museer:

”Museer som har og /eller bygger opp samlinger av menneskelige levninger og kultobjekter må sørge for at disse blir betryggende oppbevart og vedlikeholdt som arkivsamlinger i vitenskapelige institusjoner. Samlingene bør alltid være tilgjengelige for kvalifiserte forskere og vitenskapelige medarbeidere, men må beskyttes mot sykkelig nysgjerrighet. Forskning på dette materialet og oppbevaringen av det må utføres på en måte som er akseptabel ikke bare for forskerkolleger men også for de med forskjellige overbevisninger, og i særlig grad medlemmer av lokalsamfunn, etniske og religiøse grupper som har tilknytning til materialet. Selv om det av og til er nødvendig å bruke menneskelige levninger og annet følsomt materiale i fortolkende, vitenskapelige utstillinger må dette gjøres med taktfullhet og med respekt for følelser om menneskeverdet som alle mennesker deler.”³

Man kan kanskje unngå etiske problemer ved å la være å forstyrre graver, men det er ikke alltid mulig å la graver bli liggende uforstyrret. I tilfeller der levningene ikke kan forbli på kirkegården vil det oppstå etiske problemer. Det kan kanskje diskuteres hvorvidt Riksantikvaren bør gi dispensasjon for tiltak som avdekker store mengder skjelettmateriale som ikke har noen lovbeskyttelse når det ikke finnes en strategi for hvordan det utgravde materialet skal behandles.

Etiske spørsmål dreier seg også om kulturforskjeller innen Norges grenser, for eksempel mellom samer og andre nordmenn eller mellom norsk kultur og andre lands kulturer når det gjelder begravelsskikker, både historisk og religiøst.

Etiske spørsmål er av stor betydning ikke minst når det gjelder håndtering og forvaltning av skjelettfunn og graver fra nyere tid. Det har vært utenfor rammen av dette forprosjektet å gå nærmere inn på de etiske forholdene, men i et hovedprosjekt bør dette temaet vektlegges, og projektrapporten bør inneholde et særskilt kapittel om etikk. Det er nødvendig å redegjøre for betydningen av at vi må forvalte kulturminnene og derved kunnskapsgrunlaget for våre etterkommere.

---

³ Ubelaker, D. H. and L. G. Grant 1989: Human skeletal remains: Preservation or reburial? *Yearbook of Physical Anthropology* 32, pp 249-287. Min oversettelse (BJS).

Kap. 5: Viktige problemstillinger og videre aktivitet

Blant spørsmål det er viktig å arbeide videre med i oppfølgingen av dette forprosjektet er utformingen av en bevisst politikk når det gjelder håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra alle kontekster men spesielt fra nyere tid. I dag finnes det ikke noen gjennomgående strategi og holdning til dette problemet i Norge selv om det har vært arbeidet med temaet (Lønning et al. 1998) (Holand et al. 2000). Til sammenligning har forvaltningen i England grepet fatt i problemet i de senere år, som diskutert ovenfor. Det bør utarbeides norske retningslinjer.

Det er nødvendig å se på konsekvensene av en eventuell utvidelse av rammen for automatisk fredning av grav- og skjelettfunn i kulturminneloven. I Guidance-dokumentet fra CofE / EH anbefales det bl.a. at (alle) kirkegårder som er eldre enn 100 år bør utgraves arkeologisk, at skjelettmaterialet bør undersøkes, og at kostnadene bør belastes utbygger, hva enten skjelettmaterialet gjenbegraves eller deponeres. Bare materiale som ansees å ha lite forskningspotensial anbefales gjenbegravd – for det øvrige materialet anbefales deponering i en passende institusjon.

I dag har ingen institusjoner i Norge ansvar for å ta imot skjelettmateriale som ikke er beskyttet av Kulturminneloven – museene velger selv om de kan og vil. Konsekvensene for museene av en endring i forvaltningen av skjelett- og gravfunn fra nyere tid må utredes. En slik endring vil kunne medføre behov for mer magasinplass og skape behov for tilknytning av fagpersonale med spesialkompetanse. Alt dette vil medføre større kostnader. I forbindelse med vurderingen av den vitenskapelige verdien av materialet i De Schreinerske Samlinger ble en redegjørelse for konsekvensene av endring av dagens praksis påbegynt (Holand et al. 2000), p. 34. Denne redegjørelsen kan være et viktig grunnlag for videre arbeid.

De etiske forholdene omkring håndtering og forvaltning av alle skjelett- og gravfunn, inklusive funn fra nyere tid, må utredes og nedfelles i et dokument. Arbeid med relevans for dette temaet er i gang. Et viktig dokument i denne forbindelse er "Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi", publisert av NESH – Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora – som nettopp utkom på internett i april 2006:

<http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/06> (2006). I en uttalelse fra NEM – Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin – i 1999 ble det foreslått at "Universitetet i Oslo (burde ta) initiativ til å opprette en uavhengig nasjonal komité som skal vurdere alle forskningsprosjekter med skjelettmateriale før de blir igangsatt." (Holand et al. 2000), p. 35. Som oppfølging av dette forslaget er en slik komité nå under oppbygging i regi av NESH. Forslag til mandat for komiteen er ute på høring (Hilde W. Nagell, NESH, pers. medd.). I England ble en lignende komité, *HRAS – Human Remains Advisory Service* – opprettet i april 2006, med hovedformål å gjennomgå gjeldende lover i forhold til menneskelige levninger i britiske museer og å bistå museene ved krav om utlevering av materiale, *repatriation*. Opprettelsen av komiteen var et resultat av arbeidet med DCMS-dokumentet "*Care of Historic Human Remains*".

Kap. 6: Konklusjon

Det finnes i dag ingen retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. Gjennom ratifiseringen av Maltakonvensjonen er Norge forpliktet overfor det internasjonale samfunnet til å sikre og forvalte denne delen av vår felles kulturarv på en forsvarlig måte. Det finnes mye over 2.000 funn av menneskelige levninger fra nyere tids graver i norske museer og samlinger. Levningene stammer fra flere hundre lokaliteter i Norge. Mer enn 20 gravplasskategorier uten juridisk vern er identifisert. Forprosjektet har avdekket behovet for utforming av en bevisst politikk og utforming av retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn som i dag ikke er beskyttet av lovverket.

Det anbefales å utforme retningslinjer for håndtering og forvaltning av nyere tids grav- og skjelettfunn spesielt vedrørende følgende temaer:

- den fysiske håndteringen av skjelett- og gravfunn gjennom hele den arkeologiske prosessen og i påfølgende undersøkelser og analyser;
- utforming av et regelverk for forvaltningen av funnene;
- ansvarsfordeling når det gjelder de økonomiske aspektene;
- de etiske forholdene omkring håndtering og forvaltning av grav- og skjelettfunn.

Retningslinjene bør omfatte juridiske, etiske og vitenskapelige aspekter, gjerne etter mønster av de tre engelske dokumentene som fremstår som meget ryddige og grundige. De forskningsetiske retningslinjene fra NESH vil også være et viktig grunnlag. Arbeidet med utforming av retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid bør forankres i kulturminneforvaltningen (Riksantikvaren). Arbeidsgruppen bør omfatte bred kompetanse fra de relevante fagfeltene og fagmiljøene, som for eksempel Den norske kirke og forvaltningsmuseene.

Referanser

1963: Finland: 295./1963 Lag om fornminnen.

1988: Sverige: Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

2001: Danmark: Museumslov, LOV nr 473 af 07/06/2001.

2004: Care of Historic Human Remains. A Consultation on the Report of the Working Group on Human Remains. Department for Culture, Media and Sport. Cultural Property Unit.

2005: Guidance for best practice for treatment of human remains excavated from Christian burial grounds in England. Church of England & English Heritage.

2005: Guidance for the Care of Human Remains in Museums. Department for Culture, Media and Sport.

2006: Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. NESH. Oslo, De nasjonale forskningsetiske komiteer.

Barth, J. 1896: *Norrønaskaller. Crania antiqua in parte orientali Norvegiæ meridionalis inventa*. A. W. Brøggers bogtrykkeri Christiania.

Brendalsmo, A. J., B. J. Sellevold, K. H. Stub and S. Gulliksen, Eds. (1990). *Arkeologiske undersøkelser på Heddal prestegård*. Varia 20 - Universitetets Oldsaksamling. Universitetet i Oslo, Oldsaksamlingen Oslo.

Brendalsmo, A. J. 2005: *Landsoversikt for middelalderkirkegårder i fortsatt bruk*. Oslo, NIKU.

Brendalsmo, A. J. and T. Risan 2005: *Registrering av middelalderske kirkegårder i tilknytning til dagens kirkesteder - Middelalderkirkegårder i bruk*. Oslo, NIKU.

During, E. M. 1997: The skeletal remains from the Swedish man-of-war Vasa - A survey. *HOMO* 48/2, pp 135-160.

Holand, I., N. Lynnerup, A. Schanche, B. Sellevold and T. Sjøvold 2000: *Vurdering av den vitenskapelige verdi av De Schreinerske Samlinger ved Instituttgruppe for medisinske basalfag, Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo*. Oslo, Innstilling fra en internasjonal vitenskapelig komite nedsatt av Det akademiske kollegium 7. sept 1999.

Hommedal, A. T. and B. J. Sellevold 1994: S10294: Funn fra middelalderske og etterreformatoriske gravleggelser fra Sola Kirkeruin, Sola, gnr. 14, bnr. 34, Sola, flyfoto/reg.nr. 9360 C4 R10, fornminnenr. R 11240014003. Katalog over skjelettmaterialet i gravene. *Samlingens tilvekst 1994*. J.-R. Næss and K. Juhl. Stavanger, Arkeologisk museum i Stavanger. AmS-Tilvekst 4, pp 48-61.

Hommedal, A. T. and B. J. Sellevold 1999: 'Skal først til kyrkja og gravast i heilag jord' - Om gravene og skjelettfunna frå mellomalderkyrkja på Sola. *Frå Haug ok Heidni* 2/1999, pp 10-15.

Lidén, H.-E. 1969: Utgravingen av Mære kirke. *Nord-Trøndelag Historielags årbok 1969*, Nord-Trøndelag Historielag, pp 3-43.

Lønning, I., M. Guhttor, J. Holme, A. Schanche, T. Sjøvold and F. Mølmen 1998: Innstilling fra Utvalg for vurdering av retningslinjer for bruk og forvaltning av skjelettmateriale ved Anatomisk institutt, Universitetet i Oslo. Oslo, Universitetet i Oslo.

Maat, G. J. R., R. W. Mastwijk and M. A. Jonker 2002: *Citizens buried in the 'Sint Janskerkhof' of the 'Sint Jans' cathedral of 's-Hertogenbosch in the Netherlands ca. 1450 and 1830-1858 AD*. Barge's Anthropologica Nr. 8, Leiden University Medical Center Leiden.

Næss, J.-R. and B. J. Sellevold 1990: Graver fra historisk tid: vitenskapelig kilde og forvaltningsproblem. Med vekt på 'kristne' graver fra middelalder. *Collegium Medievale* 3 (1990) Supplement, pp 1-40.

Sellevold, B. J. and K. H. Stub 1989: Den glemte kirkegården i Heddal - og hva den fortalte. *Notodden Historielags Årsskrift* 7 (1989), pp 13-23.

Sellevold, B. J. 1990: Likkister i veien. *St. Hallvard* 3/1990, pp 15-21.

Sellevold, B. J. 1990: Skjelettfunnene fra Heddal Prestegård. *Arkeologiske undersøkelser på Heddal Prestegård. Varia* 20. A. J. Brendalsmo, B. J. Sellevold, K. H. Stub and S. Gulliksen. Oslo, Universitetets Oldsaksamling. 20, pp 43-121.

Sellevold, B. J. 1995: Ommundgård gnr 134 bnr 1. Viggja, Skaun k., Sør-Trøndelag: Antropologisk undersøkelse av skjelettmateriale. *NIKU Oppdragsmelding* 003, pp 1-21.

Sellevold, B. J. 1996: Behandling av humanosteologisk materiale: Tilbakemelding til Riksantikvaren. Oslo, NIKU, pp 1-10.

Sellevold, B. J. 1997: Begravelsene i klosterkirken på Selja. Antropologiske undersøkelser av menneskeben funnet i ruinen av St. Albanuskirken på Selja. *Selja - Heilag stad i 1000 år*. M. Rindal. Oslo, Universitetsforlaget, pp 200-239.

Sellevold, B. J. 2001: *From death to life in medieval Hamar. Skeletons and graves as historical source material*. Acta Humaniora nr. 109. Unipub Forlag Oslo.

Sellevold, B. J. 2005: Skjelettfunn fra Smibakken 3, Langesund, Bamble k., Telemark. Oslo, NIKU Rapport Antropologiske undersøkelser nr. 5/2005.

Svedberg, B. 2006: Stadsmuseiförvaltningens riktlinjer för tillvaratagande av mänskliga kvarlevor. Stadsmuseiförvaltningen, Stockholms Stad.

Svestad, A. and S. Barlindhaug 2003: Samiske kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. NIKU Rapport 4. Oslo, NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning.

Ubelaker, D. H. and L. G. Grant 1989: Human skeletal remains: Preservation or reburial? *Yearbook of Physical Anthropology* 32, pp 249-287.

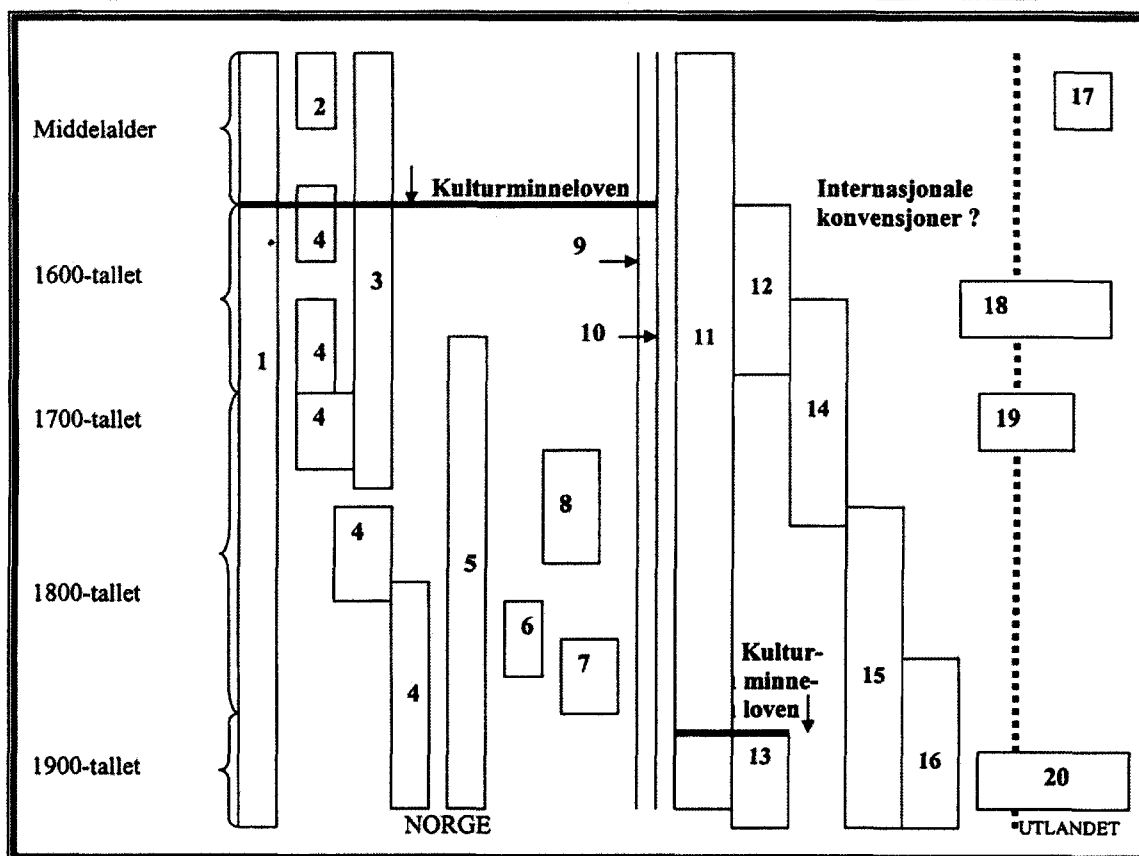
∞

Liste over vedlegg:

1. Oversikt over gravplass- og kirkegårdskategorier som mangler lovbeskyttelse, utarbeidet av Inger Karlberg
2. Revidert liste over skjelettfunn fra nyere tid i norske museer og samlinger
3. Liste over automatisk fredete funn som ble fjernet fra den opprinnelige listen.

VEDLEGG 1.

- 1- Middelalderkirkegård som fortsatt er i bruk
- 2- Nedlagte kirkesteder med reformasjonen
- 3- Kirkesteder nedlagt i nyere tid
- 4- Kirkesteder flyttet fra 1537-2000
- 5- Kirkegårder etablert 1650-1850
- 6- Hjelpekirkegårder (kopperepidemi etc)
- 7- Kolerakirkegårder
- 8- Kapeller
- 9- Graver utenfor kirkegården
- 10- Fengsel- og festningsgraver
- 11- Samiske kirkegårder i bruk i dag
- 12- Kirkegårder i Finnmark og Nord-Troms som ikke kan identifiseres som samiske, fra pionértiden på 1600-tallet
- 13- Samiske eldre enn 40 år, yngre enn 100 år (utenfor fredningen)
- 14- Finneinnvandringen 1600-tallet -
- 15- Romani folket (etc).
- 16- Andre trossamfunn: Muslimsk, jødisk etc – del av gravlund
- 17- Korsfarere
- 18- Krigshandlinger (1600-tallet)
- 19- Den store nordiske krig (1700-tallet)
- 20- Krigskirkegårder (1900-tallet)

VEDLEGG 2.

SKJELETTFUNN FRA NYERE TID I NORSKE MUSEER OG SAMLINGER

Listen omfatter fysiske levninger som befinner seg i museer og samlinger og som har fått et samlingsnummer. I tillegg omfatter listen funn som Rikantikvarens distriktskontorer i middelalderbyene har registret i sine arkiver. Listen er ikke komplett. En fullstendig oversikt over alle eksisterende funn av menneskelige levninger fra nyere tid er utenfor rammen av dette forprosjektet. Listen er ment å skulle synliggjøre den store mengde av funn fra nyere tid, og også vise at det er behov for en gjennomgang av dokumentasjonen om funnene og funnkontekstene.

Forkortelser:

AI = Anatomisk institutt, dvs. Institutt for medisinske basalfag, UiO
 BJS = Berit Sellevolds arkiv, NIKU
 CN = *Crania Norvegica* (Kristian Emil Schreiner, 1939)
 DSS = De Schreinerske Samlinger, Anatomisk institutt, UiO
 NIKU = Norsk institutt for kulturminneforskning, arkiv / opplysninger
 OdL = *Osteologie der Lappen* (Kristian Emil Schreiner, 1935)
 RADS = Rikantikvarens distriktskontor syd, Tønsberg, opplysninger
 RADØ = Rikantikvarens distriktskontor øst, Oslo, opplysninger
 RADV = Rikantikvarens distriktskontor vest, Bergen, opplysninger
 RADN = Rikantikvarens distriktskontor nord, Trondheim, opplysninger
 SDB = Skjelettdatabasen, NIKU

Fylke	Sted	Funn- år ⁴	Museums- / samlings nr.	Kommentarer
ØSTFOLD				
1	Fredrikstens Festning, Halden	1927	AI.3738	DSS: nyere tid. Aftenposten juli 1927
1	Gamlebyen Fredrikstad, Kasernegate 53/54 og Voldgaten 4	1997		NIKU: nyere tid. NR (sjekk rapport i KHM, Katrine Stene.) To kranier og en pose skjelettdeler hos RADS.
1	Hvaler kirke	1954	AI.4654-4683	DSS: nyere tid.
1	Immanuelskirken, Halden	1991	AI.7095-7173 BJS 20/91 A.91/325	DSS: nyere tid. Ca. 40 graver (Inger Karlberg / Inger Sælebakke)
1	Jellhaugen Halden		A.91/320 BJS 5/91	NIKU: nyere tid. I utkastet gravfyll, v/Erling Johansen. Innlevert til u.s. 1990.

⁴ Årstallet angir ikke alltid funnåret, men kan angi dato for registrering i samling eller museum – dette gjelder spesielt for funn i De Schreinerske Samlinger.

1	Mellomsletter, Råde	1983	C.37266/2 BJS 5/89	NIKU: nyere tid. Noen få oppsmuldrede fragmenter fra UOs magasin.
1	Skjeberg kirke	1919	AI.1594-1634	DSS: nyere tid. CN 1939
1	Skjeberg kirke	1920	AI.7382, kasse # 160-170	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser: femora i kasse # 160 (1-15), # 161 (16-29), # 162 (30-44), # 163 (45-60), #164 (61-74); diverse bein i kasse # 165 (75-130); tibiae i kasse # 166 (131-175), # 167 (158-187); tibiae, fibulae, radius i kasse # 168 (188-257); ulnae, sacrum, coxae i kasse # 169 (258-308); coxae i kasse # 170 (309-327).
1	Trøgstad kirke		AI.7395, kasse # 223	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 223 (1-3).
1	Trøgstad kirke	1927	AI.3702-3704	DSS: nyere tid.
1	Tune kirke	1928	AI.2921-2929	DSS: nyere tid.
1	Øra, Fredrikstad	1947	AI.4524-4526	DSS: usikker datering.

AKERSHUS

2	Eidsvoll	1907	AI.1572	DSS: usikker datering.
2	Kneppe/Skaubo, Qvistbo, Nannestad	1990	BJS 17/91 A.91/322.	NIKU: nyere tid. Gardermoen. Gnr 36/50, 63. ØK CR 052-5-3. Hodeskalle (Kjellaug Hov + BJS).
2	Nannestad	1958	AI.4726	DSS: usikker datering.
2	Ås	1958	AI.4724	DSS: usikker datering.

OSLO

3	Akerselven	1961	AI.4778	DSS: usikker datering.
3	Akershus Festning	1940	AI.1401	DSS: nyere tid.
3	Akershus Festning, Kanonparken	1990	BJS 21/90 Aks.nr. 91/7	NIKU: datert til 1643 (årstall på kistelokket). To graver + omrotete ben. Halshugget kvinne i Grav 2. (Kjellaug Hov + BJS).
3	Galgeberg		AI.1125-1127	DSS usikker datering.
3	Galgeberg	1935	AI.7368, kasse # 135	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Div. knokler i kasse # 135 (1-13).
3	Galgeberg (Justisplass)	1939	AI.7367	DSS: uten datering. Sorterte bein i

		(1912?)	Kasse # 134-135	kasser. Tibiae i kasse # 134 (1-9), div. knokler i kasse # 135 (10-23).
3	Hellig Trefoldighets kirke	1919	AI.1635-1638	DSS: nyere tid. CN 1939.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1924	AI.3530-3531	DSS: nyere tid.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1927	AI.3731-3737	DSS: nyere tid.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1938	AI.1343-1379	DSS: nyere tid. CN 1939.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1938	AI.7365, kasse # 131	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse 131 (1-15). Antagelig fra samme gravning som ovenfor.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1938	AI.7366, kasse # 132-134	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 132 (1-42), kasse # 133 (43-100), div. coxa, sacrum i kasse # 134 (101-107). Antagelig fra samme gravning som ovenfor.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1951	AI.4632-4636	DSS: nyere tid.
3	Hellig Trefoldighets kirke	1995	AI.7410, kasse # 239	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 239 (1-136).
3	Jomfrubråten	1967	AI.5273	DSS: usikker datering.
3	Møllergaten 19	1934	AI.4100-4102	DSS: nyere tid. "(tidl. Vaterland kirkegård)." P. Holck: Koleraåret 1833 (1977).
3	Møllergaten 19 / Pløens gate	1934	AI.7362, kasse # 128	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasse # 128 (1-14). Antagelig fra samme sted / gravning som ovenfor.
3	Tukthuset	1939	AI.4377-4392	DSS: nyere tid. P. Holck: Tukthusfunnene i Oslo (1990).
3	Tukthuset - Storgaten 33	1939	AI.7369, kasse # 136-137	DSS: uten datering. Div. sorterte bein i kasser. Kasse # 136 (1-26), kasse # 137 (27-75).
3	Tukthuset (Christiania Tugthus)	1989	C.38339 MA.1989/47 BJS 7/89	NIKU: 1700-1800-tallet. Ca. 100 individer. Oslo Veivesen.
3	Tukthuset	1995?		RADØ: uten datering, men sannsynligvis 1700-1800-tall. Liv Marit Rui, Anatomisk institutt, 1995 – 1996??

HEDMARK				
4	Elverum	1970	AI.5207	DSS: usikker datering.
4	Harrvika	1986	AI.7093	DSS: usikker datering. "Fra Rettsmedisinsk institutt, Oslo".
4	Kongsvinger		AI.1523-1524	DSS: nyere tid.
4	Ridabu	1986	AI.7088	DSS: usikker datering. "Fra

				Rettsmedisinsk institutt, Oslo”.
4	Vang	1953	AI.4645-4653	DSS usikker datering.
4	Våler gård, Solør	1991		NIKU: usikker datering. ”Mariakirken”.
4	Åmot	1938	AI.4304	DSS: usikker datering.

OPPLAND

5	Bjølstad, Heidal	1925	AI.7383, kasse # 171-180	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Kasse # 171 femora (1-17), # 172 (18-33), # 173 34-48), # 174 (49-62, #175 (63-77), # 176 (78-94; tibiae i kasse # 177 (95-123), # 178 (124-152); humer i kasse # 179 (153-196); diverser bein i kasse # 180 (197-270).
5	Heidal	1925	AI.3610-3675	DSS: nyere tid. (Lokalnavn: Bjølstad). CN 1939.
5	Hun kirke, Gjøvik	1934	AI.4087-4089	DSS: nyere tid.
5	Hun kirke, Gjøvik	1934	AI.7407, kasse # 237	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 237 (1-4). Antagelig fra samme gravning som ovenfor.
5	Jevnaker	1928	AI.3777	DSS: usikker datering.
5	Lunner kirke	1991	A.91/321 BJS 16/91	NIKU: usikker datering. Sjur Harby.
5	Mariakirken, Gran, Hadeland	1990	A.91/324 BJS 19/91	NIKU: uviss datering. Omrotete bein funnet ved grøftegravning. Heid Gjøstein Resi.
5	Nikolaikirken, Gran, Hadeland	1990	A.91/323 BJS 18/91	NIKU: uviss datering. Funnet ved runesteinen øst for kirken. Heid Gjøstein resi.
5	Nord-Sel kirke	1994	?	RADØ (Inger Karlberg): kirke fra 1700-tallet. Funnet ved uheldig maskinell gravning på et jorde utenfor eksisterende kirkegård i forbindelse med åpning av Pilgrimsleden i juni 1994. Levert til Per Holck, Anatomisk institutt, UiO. Publisert i bygdebok fra stedet.
5	Prestgard, Heidal	1925	AI.7384, kasse # 180-186	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser: Femora i kasse # 180 (1-6), # 181 (7-22), # 182 (23-36); femora og tibiae i kasse # 183 (37-62); diverse

				bein i kasse # 184 (63-135), # 185 (136-303), # 186 (304-373).
5	Røysum søndre, Gran	1987	UO aks.nr. 87/215	NIKU: uten datering. Gnr 154/1. Heid Gjøstein Resi.
5	Toten	1930	AI.3938	DSS: usikker datering.
5	Tretten	1937	AI.4299	DSS: nyere tid.
5	Tretten gamle kirke	1966	AI.7409, kasse # 238	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasse # 238 (1-121).
5	Valde, Vågå	1930	AI.7399, kasse # 227	DSS: uten datering. Sorterte humeri i kasse # 227 (1-3).
5	Vardal	1953	AI.4640	DSS: usikker datering.
5	Vågå	1930	AI.3175	DSS: usikker datering.

BUSKERUD				
6	Bragernes kirke, Drammen		AI.1089-1119	DSS: usikker datering.
6	Dagali		AI.1526	DSS: usikker datering.
6	Drammen teater	2001 ?		RADØ: 1700-tallet og inntil 1866. Kirke under Drammen teater. Bør være fra Bragernes. Gikk med i en større brann i 1866. På dette området lå det kirkegård og derav navnet i dag på området: Gamle Kirkeplass. Skjeletter og graver gjenbegravd i to kister på Strømsø kirkegård. RA v/ Geir Erik Bardalen og Trond Engen.
6	Drammenselven	1955	AI.4686	DSS: usikker datering.
6	Fiskum kirke, Ø. Eiker	1947	AI.7381, kasse # 159	DSS: uten datering. Div. sorterte bein i kasse # 159 (1-59).
6	Haug kirke, Eiker	1988	BJS 9/89	NIKU: 1700-tallet. Von Cappelens gravkammer. Balsamerte (?) lik. Undersøkt av rettsodontologer + BJS.
6	Rollag	1926	AI.3701	DSS: nyere tid
6	Sten gård, Ringerike, Hole	1935	AI.7378, kasse # 157	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 157 (1-8).
6	Tangen kirke, Drammen	1914	AI.3958-3982	DSS: nyere tid
6	Tangen kirke, Drammen	1914	AI.7174	DSS: nyere tid
6	Voldebukta, Hurum		AI.5866	DSS: usikker datering. Funnet i sjøen.

VESTFOLD				
7	Løvøya kapell, Borre	1989	MA.1989/51 BJS 8/89	NIKU: ¹⁴ C: 1750 AD (ukalibrert). To graver. Jan Brendalsmo.
7	Taranrød fyllplass, Tønsberg	1994	AI.7265	DSS: nyere tid. "Fra Kriminalpolitisenralen".
7	Torvgaten 3-5, Tønsberg	1929?		RADS: Kan stamme fra Fattigkirkegården 1700-tallet, jf. Jens Müller 1750. Tønsbergs historie 1929:234.

TELEMARK				
8	Brevik	1921	AI.1521	DSS: usikker datering.
8	Faret, Skien	2002	C.52730 BJS 04/2002 NIKU 1561399	NIKU: deler av kirkegården er fra nyere tid. Gaute Reitan, Jan Brendalsmo.
8	Heddal prestegård	1988	C.37260 MA.1988/35 BJS 59/88	NIKU: ca. 1800 – 1820. 33 graver. Publisert i UOO Varia 20. Jan Brendalsmo + BJS.
8	Heddal stavkirke	1983	AI.5872-5887	DSS: nyere tid. "Fra Riksantikvaren, Tønsberg."
8	Heddal stavkirke	1983	AI.5319-5323	DSS: nyere tid. "Fra Riksantikvaren, Tønsberg".
8	Kirkeholmen, Skåtøy, Kragerø	1931	AI.7394, kasse # 223	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasse # 223 (1-41).
8	Portør, Kragerø	1946	AI.7094	DSS: usikker datering.

AUST-AGDER				
9	Borøy	?	AI.1543	DSS: usikker datering.
9	Eide	1931	AI.7396, kasse # 224-225	DSS: uten datering. Sorterte femora og humeri i kasse # 224 (1-17); diverse bein i kasse # 225 (18-77)."Eidet".
9	Lyngør	1930	AI.3937	DSS: usikker datering.

VEST-AGDER				
10	Liknes			NIKU: usikker datering. Jan Brendalsmo.
10	Oddernes kirke, Kristiansand	1990	BJS 10/90	NIKU: nyere tid. Funnet i våpenhuset (flere individer). Øystein Ekroll, BJS.
10	Oddernes prestegård, Kristiansand	1990	A.90/322 BJS 25/90	NIKU: nyere tid. Funnet ved og under bautasteinen øst for

				kirken. ¹⁴ C-prøve tatt, men ingen informasjon. Perry Rolfsen.
10	Vest-Agder	1957	AI.4721-4722	DSS: nyere tid.

ROGALAND				
11	Byparken, Eiganes, Stavanger	2005	S.12200 BJS 03/2005	NIKU: ¹⁴ C-datering avventes. Gnr 58. Fire individer. Helge Sørheim, Lars Olav Johansen.
11	Forsand	1939	AI.8	DSS: nyere tid.
11	Jæren		AI.643-655	DSS: nyere tid.
11	Klepp	1916	AI.1537-1539	DSS: usikker datering
11	Nærbø	1923	AI.2735-2774	DSS: nyere tid.
11	Nærbø, Jæren	1923	AI.7401, kasse # 230	DSS: uten datering. Sorterte femora i kasse # 230 (1-3).
11	Sola (Sola gamle kirke)	?1986	SDB # 55	NIKU: middelalder og nyere tid. RA utgravning (ATH).
11	Sola (Sola gamle kirke)	1894?	AI.1131?	DSS: nyere tid og middelalder.
11	Sola (Sola gamle kirke)	1894	AI.335-366?	DSS nyere tid og middelalder. "Også middelalder. Barth Norrønaskaller 1896".
11	Sole kirke (Sola gamle kirke)	1894	AI.7391, kasse # 217	DSS: uten datering. Middelalder og nyere tid. Diverse sorterte bein i kasse # 217 (1-11). Antagelig samme gravning som ovenfor.
11	Stavanger domkirke	1968	AI.7392, kasse # 218-219	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasse # 218 (1-31); femora i kasse # 219 (32-41).. Perry Rolfsen.
11	Stavanger domkirke, vestfrontplassen	1993		NIKU: usikker datering. Per Haavaldsen, AmS + BJS
11	Tjora	1925	AI.3676-3691	DSS: nyere tid.

HORDALAND				
12	"Pestkirkegården", Lygra, Alversund, Lindås k.	1937	BJS 7/2002	NIKU: 1600-1700-tallet? Gnr. 58/6. "Smimyren", Kjeldebakken.
12	Domkirken, Skostredet	1987		RADV: nyere tid. "Dunlop. Etterreformatorisk skjelettmateriale hos Anne Karin Hufthammer Bergen Museum."
12	Dreggsalmenningen, Bergen	1997	BRM 537/7 JS.1110	NIKU: uviss datering. Funnet v/ Mariakirkens kirkegård

			BJS 9/98	(ribbensfragmenter). Alf Tore Hommedal. NIKU Oppdragsmelding 081, Oslo 1999, s. 16-21: Arkeologisk registrering på Dreggsalmenning, Bergen, 1997 (Alf Tore Hommedal).
12	Korskirken	1984	BRM 200	RADV: usikker datering. "Report on the excavation at Brm 200 Korskirken 1984, A. R. Dunlop. Skjelettmateriale hos Anne Karin Hufthammer Bergen Museum."
12	Universitetet, Bergen	1954	AI.4684	DSS: usikker datering.
12	Åsane	1935	AI.4115-4129	DSS: nyere tid.

SOGN OG FJORDANE

14	Gulen	1929	AI.3910-3912	DSS: nyere tid.
14	Gulen	1930	AI.3924-3928	DSS: nyere tid.
14	Gulen	1931	AI.3168-3174	DSS: nyere tid.
14	Gulen	1931	AI.3188-3189	DSS: nyere tid.
14	Kirkebø	1905	AI.711-715?	DSS: nyere tid.
14	Kirkebø	1906	AI.738-742?	DSS: nyere tid.
14	Ladvig		AI.743-745	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1921	AI.1420-1425	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1921	AI.1436-1499	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1928	AI.3739-3750	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1929	AI.3824-3830	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1929	AI.3890-3898	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1930	AI.3917-3923	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1930	AI.3929-3926	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1935	AI.4106-4111	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1939	AI.1382-1400	DSS: nyere tid. CN 1939.
14	Sogndal	1939	AI.1140-1147	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1941	AI.3259-3266	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1942	AI.4432-4447	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1943	AI.4450-4458	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1944	AI.4461-4468	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1944	AI.4472-4478	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1945	AI.4483-4490	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1946	AI.4493-4501	DSS: nyere tid.
14	Sogndal	1947	AI.4513-4523	DSS: nyere tid.
14	Stedje	1901	AI.613-619	DSS: nyere tid.
14	Årdal	1935	AI.4112	DSS: nyere tid.
14	Årdal	1936	AI.4271-4272	DSS: nyere tid.

MØRE OG ROMSDAL				
15	Norrdalen	1921	AI.1641	DSS: usikker datering.
15	Tingvoll kirke, Møre	1928	AI.7386, kasse # 191-201	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Femora i kasse # 191 (1-14), # 192 (15-27), # 193 (28-44), # 194 (45-60); femora og tibiae i kasse # 195 (61-84); tibiae i kasse # 196 (85-112), # 197 (113-143; humeri i kasse # 198 (144-187); diverse bein i kasse # 199 (188-364); coxae i kasse # 200 (365-386); diverse bein i kasse # 201 (387-435). RADN: ”Stående middelalderkirke. Materialet må stamme fra restaureringsarbeider i 1928-29.”
15	Vigra	1919	AI.1581-1593	DSS: usikker datering.
15	Ørsta	1909	AI.1578	DSS: usikker datering.

SØR-TRØNDELAG				
16	Austråt slott			RADN: nyere tid. ”Etterreformatorisk. Gravkapell med fem kister. B.C.L. 1989.”
16	Dolm	1940	AI.4421	DSS: usikker datering. RADN: ”Sjekk RA arkiv.”
16	Herfjord, Bjørnør.		AI.7406, kasse # 236	DSS diverse sorterte bein i kasse # 236 (1-2). Uten datering. RADN: ”Bjørnør, Roan. Middelaldersk kirkested. MA-kirkegård ikke i bruk. Middelalder? Ligger på Prestegården. Revet 1690.”
16	Hospitalsgt., Trondheim	1914	T.11186 TA-145 AI.3761	DSS: usikker datering. ”Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem.” RADN: ”Kan både være middelalder og NT, men kirkegården er registrert og fredet som del av middelalderbyen Trondheim.”
16	Lamofjæren	1923	T.12345 AI.3903	DSS: usikker datering. ”Fra Oldsaksamlingen Trondhjem”. RADN: ”Lademofjæra =

				området ved DORA. Ligger NØ for middelalderbyen, Ukjent sted for Jens Rytter. Se VIT tilvekst.”
16	Nidarosdomen, gravkammer under kirken.			RADN: nyere tid. ”Etterreformatorisk. Seks kister fra Angells gravkapell og 13 kister fra Schøllers jf. Bernt C. Lange 1989.”
16	Nidarosdomen, Servicebygg	2004		NIKU: nyere tid. Ian Reed.
16	Nidarosdomen, Vestfrontplassen			NIKU: nyere tid. Ian Reed.
16	Ommundgård, Viggja	1994	T.21919 BJS 3/95	NIKU: nyere tid. Syv graver og omrotete ben. BJS for Birgitta Berglund, Trond Engen.
16	Røros kirke			RADN: nyere tid. ”Etterreformatorisk. Gravkapell med 15 kister.”
16	Røstad sameielag, Ørland	1984	BJS 1/84	NIKU: uvisst datering. Funnet i hule nord for Austråt, gnr 81/53. Anne Stalsberg.
16	Stor-Fosen	1939	AI.7397, kasse # 225	DSS diverse sorterte bein i kasse # 225 (1-5).
16	Vår Frue kirke, Trondheim	1929	TA.225 / T.13918 AI.3843-3845	DSS: nyere tid. RADN: ”Etterreformatorisk (etter 1681, før 1830). Kirkegård i bruk fra middelalder til 1830-årene. Skjelettene er funnet på den del av kirkegården som ble tatt i bruk etter bybrannen i 1681. Alle er altså etterreformatoriske. I 1952 ble mer enn 30 skjeletter gravd frem litt lenger sør. Er sannsynligvis ikke innsamlet. Gravkjellere finnes under kirken med ca 30 kister. Ø. Ekroll har ryddet her i 2004.

NORD-TRØNDELAG				
17	Alstahaug			NIKU: nyere tid. RADN. ”Stående middelalderkirke. Forhistoriske graver undersøkt på kirkegården?”
17	Alstahaug kirke, Levanger k.			RADN: nyere tid. ”Etterreformatorisk. To

				gravkamre med til sammen 14 kister (7 barn / 7 voksne).”
17	Asklund	1932	AI.4000	DSS: usikker datering. RADN: ”Ikke kirkested? Ukjent lokalitet.”
17	Flatanger, Namdalen		T.21061	NIKU: usikker datering. RADN: ”Halmøy kirke, middelaldersk kirkested, flyttet 1873 til Vik. Graving i 1935?”
17	Gjøa	1965	AI.4991-4995	DSS: usikker datering. RADN: ”Ikke kirkested?”
17	Mære kirke	1966	AI.7411, kasse # 240-241	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 240 (1-27), # 241 (28-45).. RADN: ”Stående middelalderkirke. Kirkegraving. Utgraving i kirken på 1960-tallet jf. Lidén. Sjekk RA arkiv.”
17	Mære kirke	1969	AI.7191-7202	DSS: nyere tid. P. Holck: Ein Bericht über die ausgegrabenen Skelette aus der Kirche auf Mære (1970).” RADN: ”Stående middelalderkirke.”
17	Nygjerde	1970	AI.5208	DSS: usikker datering. RADN: ”Ikke kirkested?”
17	Steinkjer	1962	AI.4780	DSS: usikker datering. RADN: ”Egge? Eller nye Steinkjer i byen?”
17	Vikna	1930	AI.3177	DSS: usikker datering. RADN: ”Etterreformatorisk. Opprettet 1592. Funnet kommer sannsynligvis fra den eldste delen utenfor dagens kirkegård (110 m NV ved oppdyrking av åkerlapp?) se Brendalsmo.”
17	Værnes kirke, Stjørdal k.			RADN: nyere tid. ”Etterreformatorisk. Gravkammer med 5 kister.”
17	Ørland	1938	AI.4305	DSS: usikker datering. RADN: ”Stående middelalderkirke.”

Det kan ikke sees bort fra at enda flere av funnene fra de tre nordligste fylkene kan være samiske.

NORDLAND				
18	Alstahaug kirke	1967	AI.7412, kasse # 242-253	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Ulnae i kasse # 242 (1-111); Raddi i kasse # 243 (112-229); femora i kasse # 244 (230-276), # 245 (277-321), # 246 (322-365); tibiae i kasse # 247 (366-433), # 248 (434-506); fibulae og humeri i kasse # 249 (507-702); humeri og coxae i kasse # 250 (703-779); coxae i kasse # 251 (780-824), # 252 (825-871); sacra og scapulae i kasse # 253 (872-969). RADN: "Stående middelalderkirke. Kirkegraving."
18	Alstahaug kirke	1970	AI.7175-7186?	DSS: nyere tid. P. Holck: Skjelettmaterialer fra Alstahaug kirke (1974). RADN: "Stående middelalderkirke."
18	Andøya	1965	AI.5000A	DSS: usikker datering.
18	Andøya	1965	AI.5002A	DSS: usikker datering.
18	Bodin	1948	AI.4567	DSS: usikker datering. RADN: "Stående middelalderkirke. Kirkegraving?"
18	Bodin	1952	AI.4638	DSS: usikker datering. RADN: "Stående middelalderkirke. Kirkegraving?"
18	Bodin	1958	AI.4757	DSS: usikker datering. RADN: "Stående middelalderkirke. Kirkegraving?"
18	Brønnøy	1936	AI.4269	DSS: usikker datering
18	Brønnøysund	1941	AI.4426	DSS: usikker datering
18	Dverberg	1954	AI.4693	DSS: usikker datering.
18	Gimsøy	1930	AI.3180-4183	DSS: usikker datering
18	Hadsel	1959	AI.4761	DSS: usikker datering.
18	Hadsel	1964	AI.4999A	DSS: usikker datering.
18	Hadsel	1965	AI.5000B	DSS: usikker datering.
18	Herøy	1946	AI.4507	DSS usikker datering
18	Leiranger	1954	AI.4687A	DSS: usikker datering.
18	Lødingen	1959	AI.4758	DSS: usikker datering.
18	Rødøy	1930	AI.3178	DSS: usikker datering.

18	Rønvik	1946	AI.4511-4512	DSS: usikker datering
18	Rønvik	1954	AI.4694	DSS: usikker datering.
18	Sandnes, Alstahaug	1992	T.20639 BJS 1/92	NIKU: uviss datering. Fem skjeletter fra tre sjakter. Birgitta Wik.
18	Sanna, Træna	1939	AI.7402, kasse # 231-232	DSS: uten datering. Sorterte femora og tibiae i kasse # 231 (1-20); diverse bein i kasse # 232 (21-121).
18	Sommerøy	1970	AI.5211	DSS: usikker datering.
18	Stokke	1974	AI.5301	DSS: usikker datering.
18	Tjøtta gård	1950	AI.4626-4628	DSS: usikker datering. "Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem."
18	Træna	1929	AI.7403, kasse # 233	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 233 (1-30).
18	Urdstad, Skjerstad k.	1993	BJS 14/93	NIKU: usikker datering. Underkjeve.
18	Vollestad	1934	AI.4099	DSS: usikker datering
18	Værøy	1954	AI.4688-4689A	DSS: usikker datering.
18	Værøy	1964	AI.4999B	DSS: usikker datering.
18	Vågehamn	1954	AI.4689B	DSS: usikker datering.

TROMS				
19	Balsnes	1963	AI.4879	DSS: usikker datering.
19	Berg	1947	AI.182-183	DSS: usikker datering
18	Bjarkøy	1959	AI.4759	DSS: usikker datering. Opprinnelig oppført under Nordland, men ifølge Ingegerd Holand: "Dette må være Troms!"
19	Breksnes, Tromsø	1962	AI.4856	DSS: usikker datering
18	Hillesøy	1962	AI.4859	DSS: usikker datering. Opprinnelig oppført under Nordland, men ifølge Ingegerd Holand: "Dette må være Troms!"
19	Lenvik	1959	AI.4762	DSS: usikker datering.
19	Lenvik	1964	AI.5001A	DSS: usikker datering.
19	Mefjordvær	1954	AI.4693A	DSS: usikker datering.
19	Rollnes	1970	AI.5212	DSS: usikker datering.
19	Sandtorg	1963	AI.4878	DSS: usikker datering.
19	Sandtorg, Tromsø Holand: "Harstad"	1962	AI.4858	DSS: usikker datering.
19	Tisnes	1950	AI.4629	DSS: usikker datering.

19	Tisnes, Tromsø	1962	AI.4857	DSS: usikker datering.
19	Torsken kirke	1962	AI.4861	DSS: usikker datering.
19	Tromsø museum	1956	AI.4716	DSS: usikker datering
19	Trondenes		AI.1540-1541	DSS: usikker datering. RADN.: "Stående middelalderkirke".

FINNMARK

20	Alta Holand: "Lille Årøya. Se nedenfor."	1928	AI.3781-3799	DSS: nyere tid. "P. Holck: En Finnmarkslege (1987)."
20	Alta Holand: "Lille Årøya"	1930	AI.2938-3114	DSS: nyere tid. "S. W. Brochmann: Bidrag til epidemienes historie i Norge i eldre tider (1936); P. Holck: En Finnmarkslege (1987)." Holand: "Kirkegården skal være anlagt på 1660-tallet og gikk av bruk i 1694. I 1803 ble ytterligere 24 lik begravd her. Historikerne uenige om kirkegården må regnes som samisk eller norsk!"
20	Alta Holand: "Lille Årøya. Se ovenfor".	1938	AI.4311-4342	DSS: nyere tid. "P. Holck: En Finnmarkslege (1987)".
20	Angsnes	1913	AI.800-861	DSS: nyere tid. OdL 1935. Holand: "Samisk kirkegård 1719-1746".
20	Berlevåg		AI.3529	DSS: usikker datering. Holand: "Kirkegård fra 1822 og 1879."
20	Finmark (?)	1962	AI.4864	DSS: usikker datering.
20	Hammerfest	1957	AI.4723	DSS: usikker datering.
20	Honningsvåg Holand: "Ant. Kirkeholmen"	1930	AI.7393, kasse # 220-222	DSS: uten datering. Sorterte tibiae og humeri i kasse # 220 (1-39); femora i kasse # 221 (40-569; diverse bein i kasse # 222 (57-161). "Honningsvåg, Nordkapp". Holand: "Ant. Samiske".
20	Kautokeino Holand: "kirkegård"		AI.1295-1324	DSS: nyere tid. OdL 1935. Holand: "Samisk. Anlagt før 1701".
20	Kautokeino Holand: "Jametmielle?"	1913	AI.862-886	DSS: nyere tid. OdL 1935. Holand: "Samisk. Gravplass ca. 1640-før 1700".

20	Kautokeino Holand: "kirkegård. Se ovenfor."	1935	AI.4130-4175	DSS: nyere tid. "K. E. Schreiner: Further notes on the craniology of the Lapps (1945)".
20	Kjelvik Holand: "Ant. Kirkeholmen, Honningsvåg."	1930	AI.3115-3161	DSS: usikker datering. Holand: "Jeg har notert disse numrene på Honningsvåg (se ovenfor!) Ant. Samiske."
20	Pasvik Holand: "Gravholmen i Vaggatemvatnet"	1959	AI.4763	DSS: usikker datering. Holand: "Skoltesamisk, datering 1500-1900, delvis gjenbegravd på Svanvik kirkegård."
20	Steinvåg Holand: "Gamvik k."	1965	AI.5114?	DSS: nyere tid. Holand: "Pomorgrav."
20	Sørøya	1969	AI.5215	DSS: usikker datering.
20	Årøen, Alta Holand: "Ant. Lille Årøya" Se ovenfor, Alta.	1930	AI.7385, kasse # 187-190	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 187 (1-32); femora i kasse # 188 (33-51); diverse bein i kasse # 189 (52-99), # 190 (100-190). Holand: "Se kommentar ovenfor, Alta"

SVALBARD				
21	Hamburgerbukta	1953	AI.4641	DSS: nyere tid. "H. Christiansen: Skeletal remains at the Russian settlement at Russekeila (1967)."
21	Liknesset	1985, 1990	BJS 2/90	NIKU: 1600-tallet. Dag Nævestad, Lars Vig Jensen. Funnet 1985 – 1990.

JAN MAYEN				
22	Jan Mayen	1965	AI.5120	DSS: nyere tid.
22	Jan Mayen	1965	AI.5122-5123	DSS: nyere tid.

VEDLEGG 3.

**Automatisk fredete funn som ble fjernet fra listen over skjelettfunn fra
nyere tid i norske museer og samlinger**

Fylke	Sted	Funn -år	Museums- / samlings nr.	Kommentarer
3	Arups gate	1922	AI.7363, kasse #129-130	DSS: uten datering. Kanskje middelalder? Diverse sorterte bein i kasse # 129 (1-43). Femora i kasse # 130 (44-63). "Korskirken?" Inger Karlberg: I henhold til kildene grov Gerhard Fischer i området i 1922 og fant Korskirken bl.a. Så vidt vites var ikke Korskirken i bruk etter middelalderen. Altså: datering middelalder .
3	Gamlebyen	1956	AI.4701-4703	DSS: usikker datering. Kanskje middelalder??
3	Oslo	1901	AI.7359, kasse # 126	DSS: uten datering. Kanskje middelalder? Sorterte tibiae og humeri i kasse # 126 (1-3). "Korskirken?"
3	St. Hallvardskatedralen (Karlberg)			RADØ: Middelalder . Hallvardskatedralen overlevde en brann i senmiddelalder og fungerte noen tid etter Reformasjonen. Der ligger gravstøtter i kirken med bl.a. datering 1588. Antall individer: ukjent. Kanskje ingenting samlet inn.
4	Løiten	1907	AI.7404, kasse # 233	DSS: uten datering. Kanskje middelalder? Sorterte bein i kasse # 233, humeri (1-4).
4	Rør kirke, Ringsaker	1895	AI.7380, kasse # 158	DSS: uten datering. Antagelig middelalder . Div. sorterte bein i kasse # 158 (1-33).
4	Østmo nordre	1986	C.37259 MA.1988/1 BJS 57/88	NIKU: usikker datering. Fra middelalderkirken Mo ???
5	Nord-Aurdal	1938	AI.4344	DSS: usikker datering. "Forhistorisk? I hellekiste."

5	Ringebu		?	NIKU: uten datering. Middelalder?
8	Bø			NIKU: usikker datering. Middelalder? Omfatter også 1600- og 1700-talls graver.
8	Smibakken 3, Langesund	2005	BJS 04/2005 NIKU 156130910	NIKU: ¹⁴ C-datering AD 1415 – 1440, dvs. sen middelalder . Torbjørn Landmark.
14	"St. Laurentius kirke. Selje"	1923	AI.2775-2785	DSS: usikker datering. Utgravet av Schreiner 1923: AI kartotek. BJS opptegnelser. Diskusjon med Alf Tore Hommedal: Dette må være St. Albanuskirken på Selja – Schreiner må ha blandet sammen kirkededikasjonen med St. Laurentius på Utstein kloster som ble gravd omtrent samtidig (Harald Hals). Helt klart middelalder .
14	"St. Laurentiuskirken, Selje"	1923	AI.7408, kasse # 237	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 237 (1-12). Fra samme gravning som ovenfor, St. Albanuskirken: helt klart middelalder .
15	Haramsøy		ÅM 1485 BJS 04/96	NIKU: usikker datering. Funnet for mange år siden i en heller. Antagelig forhistorisk .
15	Hustad	1930	AI.3939	DSS: usikker datering. RADN: " middelaldersk kirkested".
16	Bakke nonnekloster, Trondheim	1949	TA-311 AI.7374, kasse # 154	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 154 (1-8). RADN: " Middelalder . Kirkegata 36. TA 311."
16	Brattøra, Trondheim	1945	T.16340 AI.4492	DSS: usikker datering. "Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem." RADN: " Middelalder? "
16	Dronningens gate 10, Trondheim	1909	T.8830-5 TA-25 AI.7371, kasse # 146	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasser. Kasse # 146 (1-14). RADN: " Middelalder . TA-

				25, T-8830-5.”
16	Dronningens gate, Trondheim	1932	AI.7372, kasse # 146	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein, tibia i kasse # 146 (1). Se ovenfor, middelalder.
16	Elgseter kloster, Trondheim		AI.7379, kasse # 157	DSS: uten datering. Sorterte femora og tibiae i kasse # 157 (1-7). RADN: ” Middelalder. Klosterkirken revet i perioden 1588-1606.”
16	Herfjord, Bjørnør.		AI.7406, kasse # 236	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 236 (1-2). RADN: ” Bjørnør, Roan. Middelaldersk kirkested. MA-kirkegård ikke i bruk. Middelalder? Ligger på Prestegården. Revet 1690.”
16	Kjøpmandsgaten, Trondheim	1914	T.11187 TA-83 AI.7377, kasse # 156	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 155 (1-22). RADN: ”Kjøpmannsgaten 12. Middelalder. TA 83, T.11187.”
16	Lade	1947	T.16445 AI.4509-4510	DSS: usikker datering. ”Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem.” RADN: ”Stående middelalderkirke. Sjekk RA arkiv.”
16	Olavskirken, Trondheim	1906	AI.7373, kasse # 147-154	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Femora i kasse # 147 (1-18), # 148 (19-36), # 149 (37-51), # 150 (52-72), # 151 (73-88); femora og humeri i kasse # 152 (89-119); humeri og tibiae i kasse # 153 (120-149), diverse bein i kasse # 154 (150-178). RADN: ” Middelalder. ”
16	Stor-Fosen, Ørlandet	1911	AI.7398, kasse # 226-227	DSS: uten datering. Diverse sorterte bein i kasse # 226 (1-35), # 227 (36-91). RADN: ” Middelalder. Middelaldersk kirkested. Kirken innviet 1236. Revet før 1774. Sannsynlig middelalderske. Skjelettfunn

				gjort ved flere anledninger. Funnet skjeletter ved flere anledninger i området også i 1911. Disse er funnet N for hovedbygningen på tunet jf. Askeladd ID-7012." Antall individer: ukjent. Sikkert noen fra nyere tid.
16	Søndre gate 7, Trondheim	1909	AI.7375, kasse # 155	DSS: uten datering. Femora, tibiae i kasse # 155 (1-12). RADN: " Middelalder. "
16	Trondhjem	1898	TA-95 AI.7187-7190	DSS: usikker datering. RADN: " Middelalder. Sannsynligvis Vår Frue gate 1885-89. TA-95."
16	Trondhjem	1898	TA-95 AI.7370, kasse # 137-146	DSS: uten datering. Sorterte bein i kasser. Femora i kasse # 137 (1-5), # 138 (6-23), # 139 (24-41), # 140 (42-57), # 141 (58-73), # 142 (74-89); femora, humeri og claviculae i kasse # 143 (90-131); tibiae i kasse # 144 (132-158); diverse bein i kasse # 145 (159-200), # 146 (201- 220). "Fransiskanerklosteret". RADN: " Middelalder. Sannsynligvis Vår Frue gate 1885-89. TA-95."
16	Trondhjem	1960	AI.4765	DSS: usikker datering. RADN: "Sannsynligvis middelalder. Finner ikke noen utgravning da. Men to funn i 1950.
16	Ørland		AI.1642	DSS: usikker datering. RADN: "Veklem kirke? Stående middelalderkirke. Kirkegravning? Sjekk RA arkiv."
16	Ørland	1955	AI.4698-4699	DSS: usikker datering. RADN: "Veklem kirke? Stående middelalderkirke. Sjekk RA arkiv."
17	Frosta	1915	AI.3957	DSS: usikker datering. "Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem." RADN: "Logtun. Middelaldersk kirkeruin.

				Ikke arkeologisk undersøkt.”
17	Følling	1942	AI.4449	DSS: usikker datering. RADN: ”Steinkjer kommune, middelaldersk kirkested. Sannsynligvis forhistorisk kvinnegrav undersøkt i 1941 ca 70 m nordvest for kirken. Litt. Pettersen 1942 jf. Brendalsmo.” Antall individer: minst 1.
17	Gjevran	1927	AI.3715	DSS: usikker datering. RADN: ”Steinkjer kommune. Ikke kirkested. Store forhistoriske gravfelt registrert på gården, sannsynligvis forhistorisk .”
17	Inderøy Holand: ”Kverkillen”	1914	T.12655 AI.3905	DSS: usikker datering. ”Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem.” RADN: ”Sakshaug kirke. Restaurert ruin (nedlagt 1873, rest. 1908-1958. Restaurering 1954 ved Erling Gjone. RA arkiv. Materialet her bør være forhistorisk .” Holand: ”Flere skjelettfunn i bergkløft.”
17	Overhalla			RADN: middelalder. ”Ranem kirke, stående middelalderkirke . Kirkegravning 1959 (Christie, RA arkiv).”
17	Skogn Holand: ”Levanger: Finnkallbakken på Høislomo”	1921	T.12895 AI.3904	DSS: usikker datering. ”Fra Oldsaksamlingen, Trondhjem.” RADN: ”Alstadhaug? Forhistoriske graver undersøkt på kirkegården.” Holand: ” Samisk urgrav ”.
18	Bodin Holand: ”Bodø. Børvatnet, Straumen”	1959	AI.4760	DSS: usikker datering. RADN: ”Stående middelalderkirke. Kirkegravning?” Holand: ” Samisk urgrav ”
18	Fauske Holand: ”Sulitjelma”	1930	AI.3179	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav ”

				AD 1250-1390”.
18	Hagbartsholmen	1956	AI.4690-4691	DSS: usikker datering. Holand: ” Jernalder? ”
18	Kjærklubben Holand: ”Tysfjord”	1962	AI.4862	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav ”
18	Storbåthallaren	1969	AI.5198-5203	DSS: usikker datering. Holand: ” Steinalder? ”
18	Tysfjord Holand: ”Vestre Skarberget”	1965	AI.4998B	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav ”
18	Vega Holand: ”Finneset”	1925	AI.4281	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav ”.
18	Bjarkøy	1959	AI.4759	DSS: usikker datering. Opprinnelig listet under Nordland i DSS, men i følge Ingegerd Holand: ”Dette må være Troms! ” Se nedenfor, samisk urgrav?
19	Bjarkøy Holand: ”Hallevik”	1965	AI.5001B	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav ”
19	Helgøy Holand: ”Mikkelvik, Karlsøy k. ”	1962	AI.4860	DSS: usikker datering. Holand: ”Ant. samisk urgrav ”
19	Helgøy Holand: ”Mikkelvik, Karlsøy k.”	1962	AI.4863	DSS: usikker datering. Holand: ”Ant. samisk urgrav ”
19	Trondenes Holand: ”Sandtorg, Harstad”	1964	AI.4997-4998	DSS: usikker datering. RADN: ”Stående middelalderkirke.” Holand: ”Ant. samisk urgrav ”
20	Kjølnes Holand: ”Berlevåg k.”		AI.1666	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav. ”
20	Loppa Holand: ”Brynilen”	1965	AI.5116	DSS: nyere tid. Holand: ”Ant. samisk urgrav. ”
20	Mortensnes	1969	AI.5209-5210	DSS: usikker datering. Holand: ” Samiske urgraver. ”
20	Skalnes Holand: ”Vadsø k.”	1970	AI.5204	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav 1000 / 1100-t. ”
20	Skillefjord Holand: ”Alta”	1954	AI.4692	DSS: usikker datering. Holand: ” Samisk urgrav. ”
20	Vardø	1925	AI.2814-2851	DSS: nyere tid. Holand: ” Middelalder? ”
20	Vardø Holand: ”Ant. Østervågen”	1925	AI.7400, kasse # 228-230	DSS: uten datering. Sorterte femora i kasse # 228 (1-18); tibiae og humeri i kasse # 229 (19-54); diverse bein i

				kasse # 230 (55-80). RADN: "Middelalder?". Holand: "Datering ca. 1300-1760. Kan stamme fra et såkalt russerslag ca. 1500."
20	Vardø Holand: "Ant. Østervågen"	1937	AI.4298	DSS: usikker datering. RADN: "Middelalder?". Holand: "Se ovenfor".

